

TÜRK KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR VE HAYVAN İSİMLERİ

YARD. DOÇ. DR. LEVENT DOĞAN

Tabiat ile iç içe yaşamış, zengin bir kültüre sahip Türk milletinin, edebiyatında, folklorunda, sosyal ve ekonomik hayatında “*hayvanların, hayvan kültürünün*”, ayrıcalıklı bir yeri vardır. Yıllar yılı göçebe bir hayat süren Türkler, çetin tabiat şartları ve tabiattaki canlılar ile giriştiği var olma mücadelesinde en büyük faydayı gördüğü hayvanlara, zaman içerisinde dinî bir kimlik kazandırmıştır. Ondandır türediğine, çoğaldığına inandığı hayvanları; yeri gelmiş; dinî inanışları gereği bir totem kabul edip, efsane ve destanlarında “kahraman” olarak sembolleştirmiş, yeri gelmiş; minyatürlerde, motiflerde, heykellerde ve mezar taşlarında ölümsüzleştirmiştir.

Biz de bu yüzden, yazımızın birinci bölümünde, kültürel, sosyal ve dinî hayatında derin izler bırakmış olan hayvanların, geçmişten günümüze, mitolojiyle bağlantılı olarak, Türk folkloruna, edebiyatına, halk inanışlarına yapmış olduğu etkileri kısaca, ana hatlarıyla yansıtmaya çalışacağız. Oysa özellikle *folklorun* her kolundaki hayvan motifi ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmelidir. Diğer bölümde ise, günümüz Türk lehçelerinin yanı sıra, tarihî şivelerdeki, başta *DLT* olmak üzere önemli bazı eserlerde kullanılan *hayvan isimlerini* belirtmeye çalışacağız. Temennimiz, hatalarımızın ve eksik bıraktığımız yerlerin, bu konuda yapılacak diğer çalışmalarla giderilmesidir.

Eski Türk boylarından bazıları, kendilerinin bir hayvandan türediklerine inanmışlardır. M. S. 400 senelerinde Orta Asyadaki Türk kabilesi Kao-çılar (*Çinliler o devirdeki Orta Asya Türk Kabilelerine genel bir ad olarak Kao-çı isminini veriyorlardı.*), efsaneye göre Hükümdarları'nın kızının kurtla evlenmesi sonucu, kurttan türemişlerdir.¹ Yine Göktürklerin, “Bozkurt ve Ergenekon Destanları”nda, Uygurların, *Türeyiş Destanı*'nda bir kurttan tüedikleri belirtilmektedir.² Bir dinî inancın oluşmasıyla da, zamanla bazı hayvanların kutsallık kazan-

1 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1971, C.1, s.14-18.

2 Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1971, s.24-33.

dığı göze çarpmaktadır (“Eski Türklerde totemciliğin var olduğu fikri ileri sürülmüş, delil olarak da “kurdun ata tanınması”, bu hayvana karşı saygı duyulması başta olmak üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya Türkleri arasında tespit edilen ve totemcilikteki “şuringa”yı andıran put-fetişler vb. gösterilmiştir. (Bk. İbrahim Kafesoğlu *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi yayınları, İstanbul-1998, s. 284.). Kurttan türediklerine inanan Göktürkler’in, bayraklarının tepesinde kurt başı bulunmaktadır.³

Kırgızlar türeyişlerini farklı bir menşee efsanesine bağlamışlardır. Onlar, ilk atalarının Ata-Mağarasında bir inekle yaşadığına ve bu ilk *ata* ile *inekten* türediklerine inanmışlardı. Kırgızlar ayrıca, dünyanın bir öküzün başı üstünde döndüğü inancındaydılar.⁴ Uygurlar da, sığırı kutsal bir hayvan olarak kabul etmişlerdi. “*Tang Hanedanlığı döneminde yaşamış Duan Cingşi Uygurlarla ilgili şöyle bir rivayetten bahseder; Türklerin ecdadı Sak Devletinde ortaya çıkmıştır. Nişudu dönemine gelindiğinde, o iki kadın ile evlenmiş, iki eşinden dört çocuğu olmuş. Onlardan biri kuğuya dönüşmüş. O uçup gitmeden önce üç oğluna; Sizler Dudan adlı kitabı okuyun demiş. O kitap sığırla ilgili kitap olduğu için, üç oğlan sığırlarla ilgilenmeye başlamış.*”⁵

Türkler ehlileştirdiği ve insanoğlunun hizmetine sunduğu “at”a da büyük sevgi göstermişler, kadın ve silâh gibi namusları kabul etmişlerdir. Eski Türklerde Gök Tanrı, atalara ve tabiat kuvvetlerine kurban kesilir, hayvan cinsinden de erkek olanı seçilirdi. Kutsal bir varlık derecesine yükseltilen, eski çağlardan itibaren ülkenin savunulmasında, önemli görevler yüklenmiş olan atın, ihmali kabul edilemez bir durumdur. Eski çağlarda, Orta Asya’nın Batı bölgesinde yaşayan kavimler atlı kavimlerdi. Onların iktisadı, tamamıyla at, büyük baş hayvan ve koyuna dayanıyordu (Doğu Orta Asya’da ise ekonominin esasını domuz teşkil edermiş)⁶. Hunlar, o devirde Asya’nın en cins ve en uzun koşan atlarını yetiştirirlermiş. Büyük Hun Hükümdarı Mete, yaptıkları savaş sırasında Yüe-çilerin elinden hızlı koşan cins atı sayesinde kurtulmuştu.⁷

3 Ögel, 1971, s.23.

4 Ögel, 1971, s.21-22.

5 Abdulkerim Rahman (Çev. Soner Yalçın -Erkin Emet), (1996): “*Uygur Folkloru*”, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.141.

6 Ögel, 1971, s.4.

7 Geniş bilgi için bk. Ögel, 1971: s.6-8.

Türk destan geleneğinde de at, sadık bir dost, zafer kazanılmasında vazgeçilmez bir öge, sahibini ölümden kurtaran cesur bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâmiyetten sonraki Türk destanlarından *Manas Destanı*'nda "alp tipine geniş mekânları aşma fırsatı veren ve onu hem maddî hem manevî anlamda uçuran attır".⁸ Destanda adları ve sıfatlarıyla belirtilen bazı atları şu şekilde sıralayabiliriz. *Ak-kula* "Manas'ın atı", *Boz-colok* "Çalbay'ın atı", *Ak-tulpar* "Manas'ın atlarından, *boz-bee* "kısrak", *Çoñ-baş* "Semetey'in atı", *Kambar-boz* "yarış atı", *Kök-çebiç* "Serek ve Kül-çoro'nun atı".⁹ Yine Köroğlu'nun "Kırat"ı, Kızıroğlu Mustafa'nın "Fener"i, Kazan Bey'in "Konur"u, Battal Gazi'nin "Aşkar"ı sayabileceğimiz bazı meşhur atlardır. Köroğlu Kıratı'nı yere göğe sığdıramaz ve ona şu şekilde değer biçer;

"Seksen bin yiğide seksen bin ata
Seksen bin ülkeden gelen berata
Seksen bin sabana seksen bin çifte
Seksen bin boyunluk mala da vermem."¹⁰

Dede Korkut Destanları'nda "Bamsı Beyrek" zindandan çıkıncaya kadar, onu on altı yıl bekleyen atına verdiği değeri şöyle vurgulamaktadır.

"At Dimezem
Sana Kardaş Direm
Kardaşımdan Yeğ"¹¹

Göçebe Türk toplumunun sosyal ve iktisadî hayatında at, koyun ve sığır kadar olmasa da, mühim bir yer tutan "deve", eski Türklerce bilinen ve sürülerine dahil ettikleri bir yük hayvanıdır.¹² Uygurlar, Çinliler ile olan ticarî ilişkileri sırasında onların "deve kervanlarından" etkilenmiş ve büyük deve sürülerine sahip olmuşlardır. Uygurların develerini güden "Celayir kabilesi" diğer Türk boy-

8 Şeref Boyraz, (1995), "Manas Destanı'nda Kahramanlar ve Şahıslar Dünyası", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.1, s.141.

9 Tuncer Gülensoy, (1998), "Türk ve Moğollarda Ata Verilen Değer Manas Destanı'nda 'Özel Atlar'", *Türk Kültürü*, S.420, s.217. ; Boyraz, 1995: s. 141-142.

10 İlhan Başgöz, (1995): "Bir Atasözümüzün Yediyüz Yıllık Tarihi", *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s.80.

11 Ali Rıza Balaban, (1985): "Halkbiliminde Özgün Konu: At Kültürü", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul, Anadolu Sanat Yayınları, s.55.

12 Devenin anavatanı çeşitli kaynaklarda "Çin" olarak belirtilmektedir. bk. Erden Sedat Arslan, (1997): "Aydın'da Deve Kültürü", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Genel Konular Sektör Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.36.

larına göre kendilerini ayrıcalıklı görürlermiş.¹³ Hun sanatkârları, çok sık olmakla birlikte yırtıcı hayvanların deveye saldırma sahnelerine yer vermişlerdir. Kırgızlar, deve beslerler ama etini yemezlerdi. Oğuzlar da, en çok koyun at ve deve beslerlermiş. Selçuklulardan sonra Osmanlılar da, başta askerî amaçlı olmak üzere değişik alanlarda kullanmak üzere deve beslemişlerdir.¹⁴ Dede Korkut hikâyelerinin ikisi hariç, diğer on hikâyede deve motifi geçmektedir.¹⁵ Türk halk şiirimizde ise, baştan sona deve ile ilgili şiirlere pek rastlanmaz. Buna rağmen şiirlerde, genel olarak “maya, çan, göç, kervan, tülü, lök, köşek, pohur” gibi de-veyle ilgili motifler işlenmiştir.

*Katara çekilir mayanın hası
Kulağımlı deliyir çanların sesi
Seher vaktında göçün arkası
Yereni yoldaşı hup dilinden gider
Kul Haydar*

*Ovalar ovalar Çukurovalar
Uçtu şahin ıssız kaldı yuvalar
Amber agam çeker tülü mayalar
Bozuldu katarı, teli Avşar'ın
Dadaloğlu*

Türk mitolojisinde çok büyük bir yeri olan “Geyik” de, Türkler tarafından kutsal sayılmıştır. Bununla birlikte, Türklerin geyikten türediğini gösteren, Türk-lere ait efsane yoktur (Geniş bilgi için bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara-1971, C.1, s.569-583.). Türk folklorunun hemen her alanında zengin, süsleyici ve önemli bir unsur olarak karşılaştığımız “Geyik” motifini birçok halk şairi, kimi zaman dağ başlarındaki çatal çatal boy-nuzlu görkemli görünüşlerinden dolayı güzelliğin simgesi, kimi zaman da maz-lumluğun simgesi olarak işlemişlerdir. Halk edebiyatımızda geyik isminin yeri-ne, “maral” ve “sığın” adları da kullanılır.

Karacaoğlan'ın şiirlerinde geyik, çoğu defa sarp kayalık, dağ başları ve yü-celerde görülür.

13 Timur Sili, (1997), “Atayurttan Anayurda Deve Folkloru”, *Billig*, S.4, s.155.

14 Sili, 1997, s.155-156.

15 A. Esat Bozyiğit, (1997), “Türk Halk Edebiyatında Deve Motifi”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.111.

*Yüce dağ başında sığınlar gezer
Derindir gölleri bahriler yüzer*

Yine Karacaoğlan, “Bitmiş geyik göbeği hoşça kokar” diyerek geyiğin göbeğinin hoş koktuğunu ifade ederken, sevdiğinin kaşlarını yavru geyiğe benzetir.

*Kaşların benzettim yavru marala
Gözlerin hükmeder yedi kırala.*

Türkler geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmış ve hangi dine bağlandıysa o dinin gereklerini yerine getirmiştir. Hatta bugün İslâm diniyle ilgisi olmadığı halde “Şamanizm”in etkisiyle “ay tutulurken teneke çalmak, mum yakmak, ağaca çaput, bez bağlamak vb.” birtakım inanışları, günümüzde bir dinî vecibe gibi kabul edip, devam ettirmişlerdir. Yine kutsallaştırdığı hayvanlarla ilgili, İslâmiyet öncesine dayanan dinî inançlarını da, İslâmiyet sonrası destan, efsane, şiir, hikâye, gelenek ve görenekleri ile günlük hayatlarına taşımışlardır. Büyük araştırmalar isteyen, bir milletin sosyal ve kültürel hayatından izler bulabileceğimiz, onların düşünce sistemleri hakkında detaylı ve gerçekçi bilgiler elde edebileceğimiz bu konuyla ilgili olarak sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Eski Türkler zamanında bir *ata - totem* olmuş hayvanların yanında, bugün, diğer bazı hayvanlarla ilgili de birtakım inanışlar mevcuttur. Nitekim, Anadolu ve Orta Asya’daki bazı Türk boylarında kurtla ilgili pek çok inanış vardır. Yeni doğum yapmış kadının yastığı altına, kötü ruhlardan koruması amacı ile, demir kültüne bağlı bıçak, makas, iğne yanında *kurt çene kemiği* de konmaktadır.¹⁶ Güney Anadolu Yörükleri, cebinde kurt dişi taşıyan adama nazar değmeyeceğine, uykusunda da sayıklamayacağına inanmaktadır.¹⁷

Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi Sivas ve Harput’ta, geyik ile ilgili halk inanışlarına rastlanır. Sivas’ta evlerin içine ve dış duvarların birleştiği köşelere geyik boynuzu tutturulmuş. Bunu yapmalarındaki amaç ise, geyik boynuzunun, nazar değmesini önleyeceğine, evlerine bereket ve uğur getireceğine, inanmalarındır.¹⁸ Harput’ta, baş ucuna geyik boynuzu konulan hastanın, ya sağlığını yeniden kazanacağına ya da acılarından kurtularak, hemen Tanrı’ya kavuşa-

16 Baybars Gülensoy, Türklerde Kurt Amblemi, Kayseri, *Tuncer Gülensoy Armağanı*, s.228.

17 Ali Rıza Gönüllü, “Türk Halk İnançlarında Kurt Motifi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1993, S.73, s.53.

18 Müjgan Cunbur, “Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine”, *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, Başbakanlık Basım Evi, 1992, C.II, s. 85-86.

cağına, inanılmaktadır.

Günümüzde bir dileğin yerine gelmesi veya sevilen bir insan için “horoz adanması”¹⁹, alkarası veya albastı²⁰ ile mücadelede erkek at, kuş, çivi²¹ diğer eşyaların kullanılması, evde karınca varsa o evde bereket olacağına dair düşünceler, hemen hemen her bölgemizde görülen gelenek ve inanışlarımızdandır. Edirne ilimizin Hamzabeyli Köyünde, ezan vakti köpeklerin uluması “o bölgeden birinin öleceğine” işaret olarak kabul edilmektedir.

Eski Türklerden itibaren, göçebe Türk toplumu, koyun ve koç gibi hayvanlardan faydalanmışlar, sürüler hâlinde beslemişlerdir. Koyun uysallığın simgesi olarak “at, geyik, koç, kartal vb.” hayvanlar ile birlikte mezar taşlarında, minyatürlerde ve heykellerde sıkça yer almıştır. Koyun, halk inanışlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesini şu şekilde anlatabiliriz; Kırklareli’nin Ahmetçe köyünde yağmur duası esnasında, yakın bir tarihe kadar yapıldığı hâlde, bugün yapılmayan geleneğe göre, dua sırasında, birbirlerini görececek bir mesafede, koyunlar bir tarafta, kuzular diğer tarafta bekletilmiş. Daha sonra birbirlerini gören ana ve yavrular (koyun ve kuzular) melemeye başlamış. Koyun ve kuzuların bu meleme sesleri yağmur yağsın diye Allah’a yakarış olarak düşünülmüş.²² Altay Türkleri ise, rüyada koyun görmeği şu şekilde yorumlamaktadır; Koy körgöni-t’aman körmös tujengeni. T’aş bala körgöni baza t’aman körmös tujengeni. “Koyun görmek, kötü şeytan görmektir. Küçük çocuk görmek de şeytan görmek gibidir.”²³ Türk folklorunda; hikâyelerde, masallarda, atasözlerinde, bazen de şiirlerde koyun veya kuzu, kurt ile birlikte kullanılmaktadır. Hemen hemen her sahada bu hayvanların geçtiği masal, hikâye ve atasözüne rastlamak mümkündür. Bunlar âdeta bir ikili olarak anılır olmuşlardır.

“Yalnız koydı böri aşar” (Yalnız koyunu kurt yer.) Nogay Atasözü

“Börügö koy kaytarpa” (Kurda koyun güttürme) Kırgız Atasözü

19 A. Fuat Bozyiğit, “Kültürümüzde Horoz”, *Bilig*, 1996, S.3, s.125.

20 Albastıyı, Kazak ve Kırgız Türkleri “tilki ve keçi” şeklinde, Kazan Türkleri kötü bir ruh olarak, Özbek Türkleri dağınık, pejmürde bir kocakarı olarak düşünürler. bk. Yaşar Kalafat, “*Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’da Eski Türk Dinî İzleri*”, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.56.

21 Yaşar Kalafat, “*Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*”, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990, s.26-27.

22 Zekeriya Kurtulmuş, “Kırklareli Ahmetçe Köyü’nde Yağmur Duası”, *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1995*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.122.

23 İbrahim Dilek, “Altay Türklerinde Halk İnanışları”, *Bilig*, 1996, S.3, s.98.

*Felek koymaz bu gezdiğin sarayda,
Kurt bile koy medâr* etmez bir oyda,
Dünyâ dolu kazna**yığsan ne fayda,
Çın mal oldur - cayna*** bersen el bile.*
Mahtumkulu

“Sadakatin” ve “muradın”²⁴ simgesi at, göçebe toplumunda gördüğü işlerle orantılı olarak, Türk toplumunun, inanışlarında, ölüm, düğün merasimlerinde, minyatür ve motiflerinde önemli bir yer alır. Anadolu’nun pek çok bölgesinde, Azerbaycan ve Orta Asya’ya doğru da, koç, koyun ve at motifli mezarlara rastlanmaktadır.²⁵ Kazak, Kırgız, Yakut ve Hakas Türkleri düğün geleneklerinden olarak, erkek tarafı kız tarafına başlık olarak at, koyun ve sığır hediye ederler.²⁶ Ata binmenin bir sanat ve kabiliyet gerektirdiğine inanan Türkler, çocuklarının iyi birer binici olmaları için çabalamışlardır. Bugün Türkiye ve Orta Asya Türk devletlerinde atla bir çok oyunlar oynanmakta (ulak, cirit, beyge, jambı atu, kokbar “keçi gövdesi kapma oyunu” vb.), at yarışları yapılmaktadır.

Kazak ve Kırgız Türkleri arasında çocukları, kötü ruh ve nazar değmesinden korumak amacı ile onlara satılmış, satılğan, ödemiş vb. isimlerin yanı sıra çakal, tilki, kurt, köpek²⁷, Karaçay, Malkar Türklerinde ise ayücük (ayıcık), karababuş (siyah ördek), küçük köpek yavrusu²⁸ gibi geçici ve koruyucu hayvan isimlerinin verildiği görülmektedir.

Türkler, on iki hayvanın isimlerini alarak oniki yıla isim vermişlerdir. Bu yılların her birinde bir hikmet olduğunu düşünüp, “*ud yılı*” (öküz yılı)’nda savaşların çoğaldığına, “*nek yılı*” (timsah yılı)’nda yağmurların çoğalıp, bereketin artacağına, “*tonğuz yılı*” (domuz yılı)’nda kargaşalıkların artacağına, kar ve soğğun çok olacağına inanırlarmış (bk. Besim Atalay (1992) : “*DLT Tercümesi*”, Ankara, TDK yay., C.I, s. 344-346.).

Türk toplumunda dinî inançlarından dolayı, “domuz”, “ayı”²⁹ ve “tavşan”³⁰

24 Diyarbakır yöresinde 12 hayvanlı takvimin “At yılı” nda genç kız ve erkeklerin dilekleri yerine gelir ve düğünler çok olur düşüncesi hakimdir. bk. Hayri Başbuğ.: “Aşiretlerimizde At Kültürü”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1986, S.42, s.85.

25 Hayri Başbuğ, 1986, s.18.

26 Hayri Başbuğ, 1986, s.24.

27 Kalafat, 1990, s.84.

28 Kalafat, 1998, s.56.

eti yenmez (Bunun sebebi ise, domuzun eşini kıskanmadığına inanmaları ve İslâm dinine göre domuz etinin haram olmasıdır). Eski Uygur ve Kırgızlarda “ejder” iyilik verici, yağmur yağdıran bereket sembolü olarak görülmüştür. Fakat Hint mitolojisinden gelen bazı kavramlar “ejder”i kötülük sembolü olarak yorumlamamıza yol açmıştır.³¹ Türkçede gücün, kudretin ve savaşın simgesi olan “arslan”, Mevlânâ’nın *Mesnevisi*’nde hayvanların kralı olarak geçmektedir. *Mesnevi*’deki hikâyelerin birinde; “av hayvanları arslana, çalışıp yorulmamasını, yiyeceklerini kendilerinin ona getireceklerini söylerler. Fakat arslan çalışıp kazanmayı tevekküle tercih eder. Böylece çalışıp kazanmayı tercih eden arslan her zaman avcı, tevekkülü kabul edenler ise av olurlar”.³² Türk dilinde ayrıca, ayı “kabalığın, kötü karakterli insanın”³³, tilki “kurnazlığın”, çakal “uyanıklığın, sinsiliğin”, arı “çalışkanlığın”, kaplumbağa “yavaşlığın”, örümcek “sabrın” simgesi olmuşlardır.

*Her kim güçlü bolsa, ona “pir” derler,
“Dertli kulun dermânını ber” derler,
“Kavunun yahşısın şagal yer” derler,
İkbâlli bendenin payı, güzel sen!*

Mahtumkulu

Rize dolaylarında “Pardi gibi bağırarak” deyimiyle çakalın bağırması kastedilir. Çakalın acısı, ıstırapı olduğunda bu sesi çıkardığına, bu sesin hayır getirmeyeceğine, ölüm vb. acı bir olayın habercisi olduğuna inanılır.³⁴ Türkler eskiden beri, kartal, şahin, doğan, çakır, tuğrul gibi av avlamada kullandıkları kuşlara büyük önem vermişlerdir. Araplarda birçok avcı kuş isminin Türkçe olması da, Türklerin bu etkisini göstermektedir. Eski Türkler avcı kuşlara yem vermeden önce küçük davul çalıp, alıştırdıkları. Avlanmaya çıkan kuş davulunun sesini

29 İslâm kaynaklarından, vahşi bir hayvan ve belki de şehvetli bir hayvan olduğu için etinin yenmesi haram sayılmıştır. Bk. Yaşar Çoruh, (1995): “*Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*”, İstanbul, Seyran Kitap, s.163.

30 Tavşanı sadece Aleviler yemezler. Tavşanı yememelerinin nedeni: “tavşanın kadınlar gibi hayiz görüyor olmasından ve kulaklarının eşek kulağına, bıyıklarının kedi bıyığına benzemesi gibi gerekçelere dayanmaktadır. bk. Piri Er, (1996): “Çorum İli Alaca İlçesi Eskişehir Köyünde Alevi İnançları”, *Türk Halk Kültürü’nden Derlemeler 1995*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.90.

31 Geniş bilgi için bk Çoruh, 1995: s.53.

32 Çoruh, 1995: s. 129.

33 Mevlana’nın *Mesnevisi*’nde *ahmaklık* sembolü olarak ele alınan ayı, Kaşgarlı Mahmut’un meşhur eserinde belirttiği “awçı neçe al bilse adhiğ ança yol bilir”, şeklindeki atasözünden de anlaşılacağı üzere, *kurnazlığın* simgesi olarak kabul edilmiştir. Geniş bilgi için bk., Çoruh, 1995: s. 161-163.

işitince sahibine geri dönerdi.³⁵ Eski Uygurlarda “kuğu, şungkar, kırlangıç gibi kuşların sihirli olduğu düşünülmektedir. Rabguzi, *Kıssaşü'l-Enbiyâ* adlı eserinde “kırlangıcın insanları tehlikeden kurtaran hayat elçisi” olduğundan bahsetmektedir.

Karaçay-Malkar Türklerinin inanışlarında; ay ve güneş tutulmasına *Celmavuz* adı verilen ejderhanın sebep olduğu düşünülür. İnanışa göre, ayı koruyan *eger* adında iki çoban köpeği ne zaman uyumaya başlasalar *Celmavuz* gelip ayı yemeye başlamış. Karaçaylılar da iki çoban köpeğini uyandırıp, *Celmavuz'u* kaçırmak için silâh atıp, davul çalarlarmış.³⁶ Yine Karaçay-Malkar Türkleri ava çıkmadan önce kendilerine bereketli bir av vermesi için vahşi hayvanların ve avcılarının tanrısı olduğuna inandıkları *Apsarı*'dan yardım dilerlermiş.³⁷

Edebiyatımızda kuşlar mühim bir şekilde ele alınmıştır. Mevlânâ'nın *Mesnevisi*'nde, Alî Şîr Nevâyî'nin *Lisaniüt-Tayr*'ında, Yunus'un, Karacaoğlan'ın dizelerinde bunu görmek mümkündür. Türkçede bülbül “güle olan aşkıyla ve güzel sesin”, baykuş “ölüm habercisi”, akkuş “bebek dünyaya getirmekte olan hanımların yardımcısı³⁸”, kanarya “güzel sesin”, akbaba “saçı sakalı ağarmış erkeklerin”, doğan “avcılığın”, balaban “güzelliğın”, kaz “aptallığın”, kartal “kuşların kralı olarak, gücün”, kuğu “güzelliğın, soyluluğın”, turna “manevî önderlerin, marifet sahiplerinin (Hoca Ahmet Yesevi Turna donuna girmiştir)³⁹” simgesi olmuşlardır. Balaban, keklık, kuğu ve bildircın gibi kuşlar da, güzelliği, zerafeti ifade etmektedir.

Kaldır nikabını görem yüzünü

Balaban bakışlı gözüün sevdiğim.

Erzurumlu Emrah

Keklik gibi taştan taş sekersin

34 Süleyman Kazmaz, *Halk Kültüründe Hayvanlarla İlgili Hikâyeler, İnanışlar ve Deyimler*, Türk Kültürü, 1997, s. 406, s. 106.

35 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş 8*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, 1987, s. 269.

36 Ufuk Tavkul, “Karaçay Malkar Türklerinde Eski İnançlar”, *Türk Kültürü*, 1990, S.325, s.316.

37 Tavkul, 1990, s. 315.

38 L. Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1993, s.72.

39 Muhsin Koç, *Doğu Anadolu Âşık Edebiyatında Turna Motifi*, V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri II, Ankara 1997, Kültür Bakanlığı yayınları, s. 41-43.

*Toy kuş gibi geri dönmüş bakarsın
Karacaoğlan*

Karga ise, sesinin çirkinliğinden dolayı, güzel sesiyle tanınan bülbül ile karşılaştırılarak, kıymet bilmeyen insanlar tasvir edilmiştir.⁴⁰

*Eyle kim karga diler bülbülden ayrılmağa
Bülbülün de maksudu billahi ol degül mi
Yunus Emre*

*Zibilliğe inip konan kargalar
Has bahçada gül kadrini ne bilir.
Karacaoğlan*

Edirne'nin Tatarlar Köyünde, iki karga birbirine bakarak ötüşürken, mezarlık tarafına bakarlarsa yakınında bulunduğu evlerden birinden ölü çıkacağına inanılmaktadır.

Türklerde baykuş ve güvercin gibi bazı kuşlar hakkında olumlu, olumsuz veya farklı düşünce ve inanışlar vardır. Meselâ güvercin bazı yerlerde kutsal ve uğurlu sayıldığı için avlanıp yenmezken, bazı yerlerde güvercin beslemenin uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır.⁴¹ Yine uğursuz olarak görülen baykuşa Kayseri'de "hayill(uş< hayırlı kuş" denilmektedir. Divan edebiyatımızda da, kuşbâzî, genellikle haram görülmüş, men edilmiştir.

Der-Men'i Kuşbâzî

*Gözi bağlı kuşa benzer ekser
Murg-ı aklın uçurup kuş besler.*

.....

*Yem döker kuşlarına dâne saçar
Dâne-i aklını yâbâne saçar.*

.....

*Kuşı kuşıyla sanur kim ide sayd
Sonra bir dâma düşer ol lâkayd.*

Sümbülzâde Vehbi

40 Ahmet Buran, *Yunus'ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları, Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 181-182.

41 Kıbrıs Türkleri ise; baykuş ötüşünü haber geleceği şeklinde yorumlarken, iyi veya kötü olarak düşünmezler. bk. Akalın, 1993, s.77.

Karacaoğlan⁴² ve Pir Sultan Abdal baykuşun uğursuzluk veren, ölüm, felaket ve kötülük habercisi olduğuna inanmaktadırlar.

*Kolda götürürler alıcı kuşu
Koğun gitsin aralıktan baykuşu. (Karacaoğlan)*

*Gül yerine diken bitsin
Kuş yerine baykuş ötsün
Gözün yaşı sele gitsin
Sen d'olasın benim gibi. (Karacaoğlan)*

*Pir Sultan'ım döşümüzde
Uzak değil karşımızda
Baykuş mezar taşımızda
Dertli dertli öter bir gün. (Pir Sultan Abdal)*

Bunun yanında Yunus Emre biraz daha farklı olarak “dünyanın malına mülküne çok değer vereni, uzakta yaşayanı baykuşa benzetir”.⁴³

*Bilirsin dünya seveni
Baykuş gibi yabandadır.*

Kartal da, Türk dilinde gücün simgesi olarak bilinmektedir. Hunlarla akraba kavimlerden Macarların “turul” (kartal türünden bir avcı kuş) kökenli sayılmaları ve Atilla'nın bayrağında “kartal” (tuğrul) tasvirinin yer aldığı rivayet edilmektedir. Atilla üzerinde doğan resmî olan bir de kalkanı vardı (Macarların “Turul” dedikleri bu kuşun, Türkçedeki karşılığı “Toğrul” idi). Oğuz boylarının “ongun”ları (kutsal sembolleri), doğan türlerinden meydana geliyordu. Göktürkler'in bir bölümü olan Şatolar'ın hükümdarı Li Koyung'un “*kartal yuvasında doğması*”nı anlatan efsane de, Eski Türklere ait bir diğer efsanedir.⁴⁴ Yakut Türkleri ise, Şamanların yeryüzüne bir kartal tarafından getirildiği, Şaman olacak bir çocuğun ruhu, daha çocuk doğmadan önce kartal tarafından yendiği ve bu ruhu yiyen kartalın göç ettiği güneşli bölgede, güneşin ışıklarının solmadığı ve pırıl pırıl parladığı düşüncesi hâkimdir.⁴⁵ Altaylardaki Teleüt Türkleri arasında, Merküt (Merküt, bürküt “kartal” sözünden gelmiştir.) efsanevî ve kutsal bir

42 Şeref Boyraz, (1996) *Karacaoğlan'da Hayvan ve Bitki Adlarının Fonksiyonları, Türklük Bilimi Araştırmaları*, s. 2, s. 232.

43 Akalın, 1993, s.77.

44 Bk. Ögel, 1971 s. 585-586.

“Gökkuşu” olarak kabul edilirmiş. İnanişaya göre çok büyük olan bu kuşun, ay sol kanadını, güneş de sağ kanadını ancak kapayabiliyormuş.⁴⁶

Âşık edebiyatımızın önemli isimlerinden Yunus Emre ise, “Kartal ismini bir kez kullanmıştır. Güçlü bir hayvandır, fakat güçsüz bir sinek kartalı yere vurur. Yunus Emre’nin şathiyesinde geçen bu ifadeyi Niyazi-yi Mısırî; “Kartal her ne kadar gözde büyük ise de yediği leştir ve kendinden çıkan dahi cifedir.” diyerek, dünyada bazı mevki, makam, yetki ve dava sahipleri olan ve ilimde kâmil geçiren dünya leşi kuzgunlarının hallerini kartala, fakir ve hakir görülen âriflerin hallerini de sineğe benzetmektedir.⁴⁷

Bir sinek bir kartalı salladı urdu yire

Yalan degül gerçektür ben de gördüm tozını. (Yunus Emre)

1853-1914 yılları arasında yaşamış olan Âşık Şenlik’in⁴⁸ “Kartal” isimli şiirinde kartalın gücü simgelenmiştir.

<i>Zahmin ağır yapın arslan yapısı</i>	<i>Yüksek yüksek yığınlara çıkardın</i>
<i>Gören kuşlar seni titrer hepisi</i>	<i>Uzak uzak menzillere bakardın</i>
<i>Öldürürdün ele geçen hepisi</i>	<i>Yüz sıçanı bir deliğe sokardın</i>
<i>Atardın karanlık yere mi kartal</i>	<i>Keserdin azgını haramı kartal</i>
	<i>Âşık Şenlik</i>

Kazak halk oyunları arasında hayvan postuna girmiş dansçıların, özellikle “koyon-berkut” (tavşan-kartal) şeklindeki dansları ilgi çekicidir; “*Ovada kâh korkak, kâh sakın bir tavşan otlar. Kartalı görür görmez dehşet içinde çalılara gizlenmeye çalışarak oraya buraya koşturur. Ama nafîle! Kartal hızla üzerine çullanır. Tavşan korkudan bir an için aklını kaybeder, yere serilir. Sonra titreyerek ve sesler çıkararak başı ile yerin altına girmeye çalışır. Kartal da, tavşanın kaçamayacağını tahmin ederek hakkından gelmeye acele etmez. Bu zaman içinde kurban kendine gelerek çalılara gizlenir. Tavşan gizlendiği yerden dikkatlice çıkarak hırsız gibi etrafını kollar, cesaretlenir, çalım satar ve kartalın bölnlüğüne güler...*”⁴⁹

Aşıklar, göçmen kuşlardan olması sebebiyle “turna”yı, gurbet duygusunu,

45 Ögel, 1971 s. 595.

46 Ögel, 1971 s. 599.

47 Buran, s. 182-183.

48 Cemil Yener, (1989) *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul. İnkılâp Kitap Evi, s. 161-163.

gurbetteki sevgiliyi hatırlatan, gurbetten haber getiren bir kuş olarak sembolleştirilmişlerdir.

*Turnam ne diyardan gelip geçersin
Bir haber sorayım durun turnalar
Benim Han Aslı'ndan haberdar mısın
Bana bir teselli verin turnalar. (Âşık Kerem)*

*Turnam gider olsan bizim illere
Vazir Ardahan'dan göçtü diyesin
Karşı geldi Kızılbaşın hanları
Çıldır'da döğüş oldu diyesin
Hayalî*

*Gökyüzünde uçan turnam
Bizim beyler yerinde mi
Türlü tevir cenge giren
Demirc' oğlu yerinde mi?*

Köroğlu

Hüthüt veya ibibik kuşu ise Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman ve Sabâ Melikesi Belkıs arasında postacılık yapmıştır.

*Ey name sen ol mahlikadan mı gelirsin
Ey Hüdüh-i ümmid, Saba'dan mı gelirsin?
Nâbî*

Göktürklerden itibaren, inanç sisteminde, günlük yaşamında mühim bir yer tutan "hayvan kültürünün" Türkler üzerindeki izlerini, yadsımamak gerekir. Türk milletinin yaşamında bu denli geniş bir yer teşkil etmiş olan hayvanların, Türk kültürüne yapmış olduğu etkilerin yansımaları folklorumuzda da vücut bulmuştur. Bu yansımaları, değişik Türk boylarından tespit ettiğimiz ninnilerde, manilerde, türkülerde, atasözü ve deyimlerde görmek mümkündür. Folklor ürünlerinde hayvanlar, zaman zaman fizikî durumlarıyla (güç, akıl, renk vb.), gerçek anlamlarıyla kullanılırken, zaman zaman da mecazî olarak, benzetme yoluyla işlenmiştir.

49 Seit Kaskabasov (Çev. Leman Ergenç), (1996): "Kazakların Folklorik Tiyatrosu", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları -1994*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, s.87.

Manilerde Hayvanlar :

*Karşıda kuş oturur
Kuş kuşa yem götürür
Evvelki şâd gönlüme
Bu yıl baykuş oturur.
(Yozgat)*

*Güvercin uçuverdi
Kanadın açıverdi
El oğlu değil mi?
Sevdi de kaçıverdi
(Ankara)*

*Kekliğim seke ağlar,
Tüyünü döken ağlar
Anasız gelin olan
İçini çer ağlar.
(Anamur)*

*Ata vurdum dizgini
Gir koynuma kız gibi
Ateş ol kalbimi yak
Erit beni buz gibi
(Harput)*

*Daadan çıktı bir kuzu
Burma burma buynuzu
Benim vardır bir yarım
Nası bir vakla kuzu.
(Gagauz)*

*Yılan ok gibi
Yanakları yok gibi
Doğru söyle sevdiğim
Bende gönlün yok gibi
(Kars)*

*Hamsi penum canumdur
Neylerim baka avi
Paklava olsa yemem
Yedim hamsi pilavi
(Trabzon)*

*Güle naz
Bilbil eyler güle naz
Girdim dost bağçasına
Ağlayan çok gülen az
(Hoyrat-Kerkük)*

*At üstünde yan verdi
Gümüş buçak şan verdi
İki iyit bir kız için
Mahkemede can verdi.
(Gagavuz)*

*Derede urganım var
Gadife yorganım var
Deseler ki yar geliy
Bir öküz ğurbanım var.
(Gümüşhane)*

Türkülerde Hayvanlar :

Devesi gatar gatar “Burdur-Dirmil”, Al devesi mor köşekli “Antalya-Fini-ke”, Küpeli Horoz “Sivas”, Horozumu kaçırdılar “Kayseri”, Çek deveci devele-ri “Konya”, Di loy loy “Muş”, Bülbülün kanadı sarı “Elazığ”, Mayadan kalkan kazlar “Rumeli”, Kekliğim dalda kaldı “Kerkük”, Aman avcı vurma beni

“Kars”, Kemanımın telleri “Kars”, Garip bülbül, İki de keklik bir kayada ötüyor
 “Balıkesir”, Yaylanın çimenine kuzu yayılır “Trabzon”, Bülbül “Azerbaycan”,
 Ay laçın “Azerbaycan”, Ötme bülbül, Yeşil ördek, vb.

Di Loy Loy

Atım atım kır atım di loy loy
 Geliyor adım adım ela gözleren ölem
 Çüt kaşın arasında di loy loy
 Kaldı benim muradım saldın dağlara beni.

Atımın boynu kare di loy loy
 Binem gidem sefere ela gözleren ölem
 Yan gelem yan gelmiyem di loy loy
 Ağlasın bahti kare saldın dağlara beni.
 (Muş)

Maya Dağdan kalkan kazlar
 Al kokulu beyaz kızlar
 Yarımın yüreği sızlar
 (Maya Dağdan kalkan kazlar
 türküsünden-Rumeli)

Ninnilerde Hayvanlar :

Hûdi ballım hû guşlar
 Guşlar gayada düşler
 Yaradan'a yalbarsam
 Şu hallımı bağışlar
 Türkmen

Ninni dedim yatana dek
 Ay buluta batana dek
 İlk horozlar ötede dek
 Uyu yavrum sabaha dek
 Çankırı

Bülbül

Bülbülün géydiği sarı
 Ağlaram zarı-zarı.
 İtirmişem güzel yarı,
 Ohu, ohu nazlı bülbül!

Nakarat
 Ahtarırım nazlı yarı,
 Ohu, ohu nazlı bülbül!

Bülbülün géydiyi atlaz,
 Atlaza iyne batmaz.
 O gız öler, meni atmaz,
 Ohu, ohu nazlı bülbül!

Nakarat
 Yarım öler, meni atmaz,
 Ohu, ohu nazlı bülbül!
 (Azerbaycan)

Karga da seni tutarım aman
 Kanadını yolarım aman
 Yelpazeler yaparım aman
 Mini mini hanımlara satarım aman ninni
 İstanbul

Bahar gelir yaz gelir
 Turna gelir kaz gelir
 Kırk deve yükü kırk altın
 Benim kızıma az gelir
 Bafra

Nani nani, kızcaazım,
Sarp gözêl şu kuşcaazım,
Sevinerim bën ne pek,
Olacan bir kız-çiçek.

Gagauz

Sal - sal, sal beşik
Sarı mayğa mal beşik.
Kunan koydu soy beşik
Kuyruğuna toy beşik.

Kırgız

Çuğur-çuğur ötdi todasıda, allaya
Koy-kozular kaytıb kelar padasıda, allaya.
Nevaramning ayacanı kiyinadı, allaya
Şu zamanıng eng ahirgi modasıda, allaya.

Özbek

Değirmenden den gelende
Dört kurban kesem sen gelende
Altı tavuk sekiz horoz
Kurban kesem sen gelende.

Erzurum

Meniñ ballum at getiir
At üstünde bek otur
Atası atın bermese
Laam-ciim bolup dek otur.
(Türkmenistan)

(Sal sal, sal beşik
Tereyağına batırılan beşik.
Toklu koyunu kes beşik
Kuyruğuna doy beşik.)

(Öterek turna geçti sürü ile ninni
Koyun kuzular dönüp gelir çobanı ile ninni
Torunumun anneciği giyinir, ninni
Şu zamanın en son modası ile, ninni.)

Horoz öter uzun uzun
Uyusana körpe kuzum
Hak'dan geldi benim yazım
Uyu benim güzel yavrum.

Malatya

Besik Jırı :

Künim, ayım,
Erketayım,
Böleyin endi.
Tısta dawıl,
Jat_an awıl.
Uykiñ keldi,
Jumsak besik,
Jılı tösek.
Jata koy kozım.
Äldiy, böpem,

Beşik Türküsü

(Günüm, ayım,
Nazlıcığım,
Beleyim şimdi.
Dışarıda fırtına,
Yatmış köy.
Uykun geldi.
Yumuşak beşik,
Sıcak döşek.
Yatıver kuzum.
Ninni, bebeğim,

Uyıkta, jum köziñ,	Uyu yum gözünü,
éulınşı _tar,	Taycıklar,
éozı, laktar,	Kuzu, oğlaklar,
Bäri-ak uyı _tadı.	Hepsi de uyudu.
Sen juldızım,	Sen yıldızım,
Sen köz nurım,	Sen göz nurum,
Kir tätti uykığa.	Gir tatlı uykuya.
Saya jayım,	Dinlence yerim,
Balakayım.	Yavrucuğum.)

(Kazak)

Atasözlerinde Hayvanlar :

“Aç tavuk düşünde darı görer.” (Aç tavuk düşünde darı görür.)

(Türkmenistan)

“Kaz kopsa, ördek kölig igenür.” (Kaz giderse ördek gölü benimser.)

(Eski Türkler-II. yüzyıldan önce)

“Börü balası, it bolboyt.” (Kurt yavrusu, köpek olmaz.)

(Kırgız)

“Arslan kutırsa ayga şabar.” (Arslan kudurursa aya saldırır.)

(Nogay)

“Bir tilkü terisin ikile soymas” (Bir tilkinin derisi iki defa alınmaz, soyulmaz)

(Divanü- Lügat-it-Türk)

“At minganga, ton kiyganga.” (At binene kürk, elbise giyene)

(Özbek)

“İkki koçğarnıñ başı bir gazanda çaynamas” (İki koçun başı bir kazanda

kaynamaz)

(Özbek)

“Börü koşnısın yimes.” (Kurt komşusunu yemez.)

(Divanü- Lügat-it-Türk)

“Yahşı söz yılannı innen şıgarar.” (İyi söz yılannı deliğinden çıkarır.)

(Nogay)

“éurdun konaklığına gét, köpeyi de yanınca -ardınca- apar. (Kurda konuk giden,
köpeğini de yanında götürür.)

(Azerbaycan)

“Koy bakan, konok kütöt.” (Koyun besleyen, bakan, misafir bekler.)

(Kırgız)

“At tuyagın tay basar.” (At ölürse yerine tay geçer.)

(Kazak)

“Ak iyt, ara iyt, bəri bir iyt.” (Ak köpek, kara köpek, hepsi aynı köpek.)

(Kazak)

Bilmecelerde Hayvanlar :

“Bir atım bar yortağan
Torba-tağar yırtğan”

(sıçan-Türkmenistan)

“Ev ardında çığrış oldu,
Gittim baktım cümbüş oldu.”

(tavuk, horoz-Türkiye)

“Aara onu, o saklıda
Seslen islê, o aklında.”

(çekirge-Gagauz)

“Avşamnein ençesi,
Çingenê kemeñesi.”

(sivrisinek-Gagauz)

“Sıçan görse, dişin açar,
Guş görende, ganad açar.”

(yarasa-Azerbaycan)

Nime sakalı bilan tuğalıd?

(eçki “keçi”-Özbek)

Apan, apan

Eski şapan,

İyir kobız.

“Bay, bay uçar, bay gonar,
Bay iliksiz, bay sümüksüz.”

(kepenek “kelebek”-Azerbaycan)

“Bahçede hav hav,
Yürüyüşü lev lev.”

(köpek ve leylek-Türkiye)

“Hantdan huntndan, sesi gelir kentden”

(horaz “horoz”-Türkmenistan)

“Bir özü yüz balası,
Özü de belinde gezer.”

(hörümçek “örümcek”-Azerbaycan)

“Gatarlanıb gedirler,
Bize salam edirler.”

(durna “turna”-Azerbaycan)

Suvda Süleyman.

(balık-Özbek)

Cilt - cilt etken,

Cılğa sayın ötgen,

Bar adam bezgen.

(tüye "deve" -Kazak)

Ağır gider yol alır,
Yük üstüne yük alır.
(deve-Elazığ)

Astı tas, üstü tas,
Ortasında şandır bas.

(Tasbağa-"Kaplumbağa" -Kazak)

(cılan "yılan" -Kazak)

Ot basında kumğan, (Ateş başındaki ibrik,
Eki közin jumğan. İki gözünü yuman.)
(mısıık "kedi" -Kazak)

(Altı taş, üstü taş,
Ortasında sinirli baş)

Tekerlemelerde, Sayışmacalarda Hayvanlar :

Leylek leylek lakırdak
Hani bana çekirdek
Kara kızın saçı yok
Sü-ley-manın suçu yok.

(Malatya)

-Hatar-hatar düyeler,
Öyüñ kayda, düyeler?
-Batır begiñ gaşında,
Gurruk guyiñ daşında.

(Türkmenistan)

Ayı beni gorkuddu
Gulağından sarkıddı
Gulağında çanı var
Çalarım çalarım öymüyor
Neyin için ötmeyyor
Arpa için ötmeyyor

(Malatya)

Gak, Gak, Gargalar
Gak, gak, gargalar,
Agaç başın dırmalar,
Sülgünler şalı bişse,
Yap içinden yorgalar.

(Türkmenistan)

Kelkit'de keklük kesmüğe dadandı
Kelkitliler kesmüğe dadanmasaydular
Keklük de kesmüğe dadanmiyağudu.

(Gümüshane)

Ya, karımca, gel bizê,
Hızlı hızlı kon sözê,
Sözümüzü sên kestir,
Gözêlimizi ayır!

(Gagauz)

Gak, Gak, Gargacık
-Gak, gak, gargacık,
Hanı maña çörecik,
Çöreciğñ içi yok,
Kel gırnağñ saçı yok.

(Türkmenistan)

Altı Goyun, Baş Geçi
-Altı goyun, baş geçi,
Hanı munuñ, erkeci?
-Erkeci dagda galdı,
Hay-hayladım gelmedi,
Arpa bersem iymedi,
Çigit bersem doymadı.

(Türkmenistan)

Türk mitolojisinde ve folklorunda üzerinde durmaya çalıştığımız hayvanların, Eski Türkler döneminden başlayarak, günümüz Türk dünyasındaki isimleriyle ilgili yapmış olduğumuz küçük bir araştırma dahi ilginç sonuçlar ortaya çıkardı. Bu isimler, bazen eski şekillerin aynısı olurken, bazen kendi dil özellikleriyle sebebiyle, ufak değişiklikler göstermişler, bazen de kendi mantık sistemlerine göre yeni isimler türetmişlerdir. Yabancı dillerden girmiş kelimeleri, fonetik olarak değişiklikler yaparak kullanmışlardır. Türkler çevrelerinde gördükleri hemen hemen her şeye isim vermişler ve bu isimlendirmeyi de, mutlak suretle bir düşünce sistemi içerisinde yapmışlardır. Bunu gerek yer, gerekse bitki ve hayvan

isimlerinde görmemiz mümkündür. Çok ayaklı bir hayvana, Trk. ~ Az. *kırkayak*, Ta. *kırgayak*, Uyg. *kirkayak* (kırk+ayak) ismini veren (burada abartılı bir ifade olmakla beraber) mantık ile, *ahtopat*⁵⁰ a ~ Ta. *sigezayak* (sekiz + ayak) ismini veren mantık arasındaki ilişki göze çarpar.

Et. *turuşaya* olarak geçen, Türkiye Türkçesinde “turna” şeklinde ifade ettiğimiz isim; DLT. *turna*, Kıp. *turna*, Uyg. *turna*, Kaz. *turna*, Krg. *turuna*, *turna*, Az. *durna*, Özb. *turna* olarak şekillenmiştir.

Türkçede hayvan isimlerinin etimolojisi ile ilgili çalışmalar çok azdır. Bu isimlendirme, isim ya da fiil kök veya gövdelerine çeşitli yapım eklerinin (çekirge: Etz. *sar-ançika*, Cc. *sar-inçka*, Ta. *sar-ança* gibi.) getirilmesiyle yapıldığı gibi, iki isim unsurunun “isim+isim, sıfat+isim” birleşik yapılarıyla da gerçekleştirilmiştir.

Türk dünyasında isim veya fiil, kök veya gövdelerine çeşitli eklerin “-GAN, -An, -AGAn, -AlAk, -k, -Gaç, -Gıç, -ICI / +ÇI, +Ç.1, +ÇAn, +ÇII, +ÇIk, +Çın, +ŞE, +IAK, +Kaç, +sız” vb. eklenmesiyle, yeni isimlerin türetildiği görülmektedir.

Türkçede, -An (<-GAN) isim-fiil eklerinin getirilmesiyle kalıplaşmış (*bu ek ile, fiillerden bir hareketi, işi yapan somut isimler yapılmaktadır*) hayvan isimleri yapılmıştır. Msl. ; **yıl-, cıl-** “*kay*”⁵¹ fiilinden ~ yıl-ğan>yıl-an (*Eu. yılan, DLT. yılan, Oğz. yılan-ılan, Çağ. yılan, Tkm. yılan, Ta. yılan, Uyg. yılan, Kaz. jılan, Krg. cılan, Az. ilan, Özb. ilan*), **tabış->tawuş**⁵² “*sıçra-*, *zıpla-*” fiilinden ~ tabış-ğan>tawuş-ğan >tavşan (*Kökt. ~ Eu. tabışğan, DLT. tavişgan, Çağ. tavuşkan, Kıp. tavşan, Tkm. tavşan, Uyg. toşkan, Az. dovşan*), “**sıç-**” fiilinden ~ sıç-ğan>sıçan (*Eu. sıçkan, sıçğan, DLT. sıçgan, Oğz. sıçan, Etz. sışkan, sıçan, Cc. sıçkan, Tkm. sıçan, Ta. tıçkan, Uyg. çaşkan, Kaz. tışkan, Krg. çıçkan, Az. sıçan, Özb. sıçkan*).

Ağaç ismiyle birleşik bir kelime oluşturmuş olan, Az. “ağaçkiran, ağaçdelen”, bizim “ağaçkakan” olarak ifade ettiğimiz isim, ağaç + *kak-*, *kır-*, *del-* fiil-

50 Ahtopat : (yun. Oktapus'tan) Eşit uzunlukta ve uçları çekmenli sekiz benzer kolu bulunan kavkısız kafadan bacaklı hayvan. Bk. *Büyük Larousse*, İstanbul, 1986, C.1, s.223

51 Bk. Zeynep Korkmaz, *Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara 1994, TDK yayınları, s.49.

52 Bk. Korkmaz, 1994, s.48-49.

lerine, <-An isim-fiil ekinin getirilmesiyle (ağaç+kak-an, ağaç+del-en, ağaç+kır-an) oluşturulmuştur. Yine bu ekin eklenmesiyle, Az. *gece gez-en* (yarasa), Trk. *tel-gen* (ağaçkakan), *gücü-gen* (kartal) ve *çığırtkan kuş* (av sırasında başka kuşları yakalamak amacıyla kullanılan kuş, çığır->çığırt->çağırt-gan) türetilmiştir.

Fiillerden bir işi yapan varlık (dalğış gb.) veya araç, gereç (askıç-askı) isimleri türeten -GİÇ ekiyle meydana gelmiş hayvan isimlerinden bazıları şunlardır. **Kıskıç** (*yengeç*): *sık-*, *sıkıştır-*, *kıs-* anlamlarına gelen **kıs-** fiiline <-GİÇ fiilden isim yapan ekin eklenmesiyle meydana gelmiştir (*Tatar Türkleri kiskıç*, *Özbek Türkleri kiskıç baka*). **pırlangıç** (Trk. *yeni uçmaya başlayan kuş yavrusu*): *pırla-* fiiline -GİÇ ekinin getirilmesiyle türetilmiştir (<pırl-la-n-giç).

Diğer fiilden isim türeten eklerle yapılmış olabilecek hayvan isimleri ise şunlardır ; -**k** : *yüğü-ü-* fiilinden *yügrük* “hızlı koşan at”, *batu-* fiilinden *Kİ. batu-k* “karabatak kuşu”, *pırla-* fiilinden *Trk-Trs. -pırla-k* “kuş avlamada kullanılan avcı kuş” / **AIAk** : *bagırt-* fiilinden *Bl. bagırt-lak* ~ *Trk.-Trs. bagırtlak* ~ *boğurtlak* “çok öten, yabani ördek - kıkuyruk kuşu”, *Cc. ~ Ta. yabalak*⁵³ “baykuş” / -**ICI** : *sümür-* (emmek) fiilinden *İm. -sümür-ici* “sülük” / **AgAn** : *del-* fiilinden *Trk. del-egen* “ağaçkakan” / -**Gaç** : *devlen-* fiilinden *Trk-Trs. devlen-geç* “çaylak türünden bir alıcı kuş” vb.

İsimden isim türeten eklerle yapılmış olabilecek hayvan isimlerinin bazıları ise şunlardır ; +**ÇI** : *Özb. balık-çı*, *Uyg. bėlik-çi kuşu* “martı”, *Tkm. saçak-çı* “hamam böceği” / +**LUk** : *Trk. çul-luk* / +**Ça** : *Trk. gök-çe* “yaban güvercini” / +**ÇII** : *Trk. balık-çıl*, *Bl. davşan-cıl* “bir kartal türü” / +**ÇIn** : *DLT. balık-çın* “martı”, *Trk. bayır-çın* “bir çeşit çayır kuşu” / +**CIk** : *İm. ~ Trk. sığır-cık*, *KG sığır-cuk*, *DLT. sığır-cuk*, *Etz. ~ Cc. sığır-çık*, “sığircık kuşu”, *Trk. gelin-cik* “ars denilen bir hayvan”, *Trk. yusuf-cuk* “bir kuş ismi” / +**şe** : *Kaz. ögiz-şe* “öküz yavrusu” / +**lak** : *Tkm. tay-lak* “kısırak yavrusu” / +**Kaç** : *DLT kuş-gaç*, *Uyg. kuşkaç* “serçe”, *Ta. ayu-kaç* “ayı yavrusu”, +**sİz** : *Cc. köz-siz* “köstebek” vb.

Bu saydığımız isimlerin dışında, “güvercin ismi <gök<kök” kelimesinden türemiştir (*Eu. kögürçkän*, *DLT kökürçkün*, *Kıp. kökerçin*, *Ta. kügerçen*, *Uyg. kögen*, *Kaz. kögerşin*, *Krg. kögöçkön*, *kögürçkün*). **Kar-** “delmek, eşmek, oy-

53 Çarşamba ağzında, baykuş anlamında “yapalak” kullanılmaktadır. Bk. Şerif Ali Bozkaplan, (1992) *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiği*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleteri* 1987’den ayrıbasım, Ankara, s.70.

mak, aşındırmak” fiilinden, *kar-ı-nçak* > *karınça* > *karınca* şeklinde genişlediğini düşünebileceğimiz “karınca” ismi; *DLT karınçak*, *karınça*, Kıp. *karınçak*, Tkm. *garınca*, Az. *garışga*, Özb. *kumurska* olarak kullanılmaktadır. Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu “it sözcüğünün < i- bağla- fiilinden -t ekiyle genişlemesi sonucu meydana gelebileceğini ileri sürerdi (Eu. *it*, *DLT it*, Kıp. *it*, Tkm. *it*, Uyg. *işt*, Kaz. *iyt*, Krg. *it*, Az. *it*, Özb. *it*).

Yukarıda bazı örnekler verdiğimiz, *türetme yoluyla* isimlendirmeden başka, bu husustaki diğer önemli bir sistem ise, *isim+isim (+iyelik eki) / sıfat+isim (+iyelik eki)* şeklinde *birleşik kelimeler* oluşturularak meydana getirilen yapıdır. Yazımızın bundan sonraki kısımlarında hayvan isimlerini sıralarken, bu örnekleri sıkça görebileceğimiz için, tekrara düşmemek amacıyla, bu konuyla ilgili olarak birkaç örnek vermeye yetineceğiz. Msl. Özb. *kışkıç bağa (yengeç)*, / KG. *kara kuş (kartal)*, / Kaz. *kara karğa*, Ta. *ala karğa*, Uyg. *toñ қаға (bir karga türü)*, / Bl. *aq toğan (akdoğan)*, / Krg. *suu çayarı*, Kaz. *suв şayarı (yengeç)*, / Özb. *totikuş*, Krg. *totu kuş*, Ta. *tutıy koş*, Uyg. *toti kuş (papağan)*, / Uyg. *bélikçi kuş (martı)*, / Az. *gu kuşu*, Krg. *ak kuu*, Kaz. *ak kuv*, Özb. *akkuş (martı)*, / Özb. *körsiçkân*, Tkm. *körsiçan (köstebek)*, / BL *ağaç kurdı*, Ta. *kırgayak (kırkayak)*, / Etz. *teri kanat*, Az. *gece gezen (yarasa)*, / Kİ *dävâ kuş*, Krg. *töö kuş*, Ta. *tävâ goşi (deve kuşu)*, / Az. *eşşek arısı*, Krg. *eşek arı*, Uyg. *gül härâ (eşek arısı)*, / *DLT erkek takogu (horoz)*, / Ta. *bal kortı (arı)*, / Ta. *yılanbalık (yılan balığı)*, / Cc. *kara teyin (kurşuni sincap)*, / Etz. *su sığır*, Cc. *su-sığır (camus)*, / Kaz. *boz-torgay (toygır-çayır kuşu)* vb.

Türkçe hayvan isimlerinin yanı sıra yabancı dillerden girmiş hayvan isimlerinin (çoğunlukla Türk boylarının kendi dil özelliklerinin etkisiyle -birtakım fonetik hâdiseler- sonucu değişiklikler göstermişlerdir) bazıları şunlardır; **kumrî** (a.) > Bl. *kumrı* ~ Az. *gumru* ~ Özb. *kumrî* ~ Tkm. *gumrı* ~ Uyg. *kumrı*; **akreb** (a.) > Az. *egreb*; **kebûter** (f.) > Az. *kebuter* ~ Krg. *kepter* ~ Özb. *kepter* ~ *kap-tar* ~ Tkm. *kebuter* ~ Uyg. *kepter*; **tûtî** (*papağan*) (f.) > Ky. ~ BL. *tûtî* ~ Krg. *totu* ~ Kaz. *tot* ~, Tkm. *tootu*; **fil** (a.) > Trk. *fil*, Bl. *pil*, Cc. *fil*; **peleng** (panter) (f.) > Cc. *palang*, Az. *pälang (kaplan)*; **pârs** (f.) > Etz. ~ Bl. *pars (kaplan)*; **hârçeng** (*yengeç*) (f.) > Az. *hârçäng*; **seretân** (*yengeç*) (a.) > Bl. *seretân*; **sincâb** (f.) > Bl. *sincâb*; **timsâh** (a.) > Az. *timsah* ~ Özb. *timsâh* ~ Uyg. *timsah*; **tarakân** (*hamam böceği*) (r.) > Az. ~ Krg. ~ Kaz. ~ Tkm. ~ Uyg. *tarakan*; **zürâfe** (*zürafa*)

(a.) > Az. zürâfä ~ Özb. jirâfä ~ Tkm. ~ Krg. ~ Uyg. jiraf ~ Ta. jiraf(a); bâz (doğan, şahin) (f.) > Ky. bâz ; ejder, ejderhâ, ejdehâ (f.) > Etz. eçdiha ~ Bl. ejdehâ ~ Az. âjdaha ~ Krg. aydahar ~ Özb. ücdähâ ~ Ta. ajdaha ~ Tkm. ajdarhaa ~ Uyg. äjdaha ; mâkiyân (tavuk) (f.) > Tkm. mekiyân; mâdiyân (kısarak) (f.) > Tkm. ; mâdiyân ; şîr (arслан) (a.) > Az. şér ~ Özb. şer ~ Uyg. şir; bülbül (a.) > Ky. ~B~Az. bülbül ~ Ta. bilbul ~ Tkm. bilbil, bülbül ~ Krg. ~Kaz.~Uyg.~Özb. bulbul; kerkes (akbaba) (a.) > Etz. kerkes (kartal) ; tâvus (tavus kuşu) (a.) > Cc. taus ; lung (ejderha) (ç.) > Et. lu ; loto (deve) (ç.) > Uyg.; goto (beygir) (ç.) > Uyg. goto vb.

Türkler hayvanların yavrularına -hatta yaşlarını göz önüne alarak- isim vermişlerdir; Msl. tavşan yavrusu ~ Kaz. köçek⁵⁴ / eşek yavrusu-sıpa ~ İm. kuduk, Az. goduğ⁵⁵, Kaz. ködek / deve yavrusu ~ Etz. taylak, Az. torum, Tkm. pota, torum, Kaz, Uyg. bota⁵⁶ / kısarak yavrusu ~ Tkm. taylak / karaca yavrusu ~ Krg. çaarçık / tilki yavrusu ~ Özb. baçiki / kurt yavrusu ~ Krg. böltürük / ayı yavrusu⁵⁷ ~ Ta. ayukaç / kaz ve ördek yavrusu ~ Ta. bébke, / kuğu yavrusu ~ Kaz. kögildirik / kurbağa yavrusu ~ Uyg. komçak ~ kumçak / dağ faresinin yavrusu ~ Uyg. cöndölöy / bit, kene yavrusu ~ Kİ yavşak, Etz. yavısı / 5-6 aylık tay ~ Krg. cabagı / iki yaşındaki siğir⁵⁸ ~ Ta. başmak / bir yaşındaki keçi ~ Uyg. çiviş / üç yaşındaki keçi ~ KG erkek (genç teke), Tkm. erkek⁵⁹ / bir yaşındaki koç ~ Kaz. çartık / iki yaşında olan koç ~ Krg. boruk / iki yaşındaki kurt ~ Ta. bülterek / yeni doğan kuzu ~ Ta. körpe / birkaç aylık olmuş kuzu ~ Kaz. marka / dört aylık kuzu ~ Bl (a.) el-cifr / biraz büyümüş oğlak ~ Kİ. çäpiş veya çıpiş / yeni doğmuş tay ~ Az. gulunca, Kaz. kulun⁶⁰ / bir yaşındaki tay⁶¹ ~ Az. dayça / iki yaşına basmış meme emmeyi bırakmış olan buzağı, dana ~Krg. moyunça / iki yaşındaki koyun ~ Kıp. şişäk /dört yaşına girmek

54 Bl.'de göçen: "bir yaşından küçük tavşan", Tars.'de göçen "kokarca" anlamlarındadır. DLT'de göçen anlamında "çekün" kullanılmıştır.

55 Eiz.'de koduk

56 KG butu "deve yavrusu, potuk", DLT.' torum, botu, botuk, potuk, Etz.'de bota "deve yavrusu". Yine Trk. köşek, Etz. ~ Bl.'de deve yavrusunu ifade eden "köşek" kullanılmaktadır.

57 DLT'de merdek.

58 DLT'de tüge (iki yaşına varmış olan buzağı), Trk.'de de düge kullanılmaktadır.

59 DLT'de genç teke anlamındadır. Tars.'de üç yaşını bitirmiş erkek keçi olarak tanımlanmıştır. Cc. erkek

60 DLT'de tay anlamına gelmektedir.

61 DLT'de sıp "iki yaşına girmiş tay" anlamına gelmektedir.

üzere olan koyun ~ DLT irk / bir yaşındaki kartal ~ Kaz. *tülek* vb.

Hayvanları dişi ve erkek olarak ayrı ayrı isimlendirmişlerdir⁶²; Msl. erkek deve ~ Tkm. *iner*⁶³ ~ *buğra*⁶⁴ / dişi deve⁶⁵ ~ Kaz. ve Az. *maya* / genç erkek deve ~ Krg. *buurcun* / dişi domuz ~ Krg. *megilcin* / dişi arslan ~ Krg. *cabır* / dişi köpek ~ Etz. *kañçık*, Cc. *kañçık* / erkek eşek ~ Tkm. *hañga* / erkek kedi ~ Cc. *maçı* / yabani koyunun erkeği ~ Kaz. *kulca* / yabani dişi geyik ~ Kaz. *ker-maral* / yaban keçisinin dişisi ~ Kaz. *kuralay* / sığırın henüz yaşını doldur-mamış erkek yavrusu ~ Kaz. *ögizşe* / sülün kuşunun dişisi ~ Krg. *bostek* vb.

Türkler, hayvanları çeşitli özelliklerine (renk, hız, cins, fizikî ve coğrafi vb. unsurlarına) göre de, kendi aralarında sınıflandırıp isimlendirmişlerdir. Meselâ “at” ; yürük at ~ Tkm. *çapma* / rahvan atı ~ Uyg. *yügrük at*, Krg. *cügürük* / asil, yügrük at ~ DLT *ıkılaç* / kula renkli at ~ DLT *çından at* / hızlı koşan at ~ Uyg. *çapkur at* / argımak ~ Krg., Kaz. *argımak*, Ta. *argamak*, Uyg. *argumak* / yağız at ~ DLT *oy at* / hızlı koşan at ~ Kaz., Tkm. *bedev* / çok hızlı koşan at ~ Kaz. *celkabız*, *pırak* / iyi koşan ve sağlam at ~ Kaz. *sandak* / kula donlu at ~ İm. *or* / binek atı ~ Me. *münüt* / en hızlı koşan asil bir at ~ Kaz., Özb. *tul-par* / orta hızla giden at ~ Kaz. *celgiş* / yorga ~ DLT *erik yulki*, İm. *yorga*, Me. *yorga*, Etz. *yorga*, Tkm. *yorga*, Az. *yorga*, Kaz. *jorga*, Krg. *corgo* / benekli at ~ Uyg. *çipar* / alını beyaz at ~ Tkm. *sakğar* / donu bütün ak olan at ~ İm. *akboz* / kül renkli at ~ İm. *al* / alnında aklık olan at ~ Etz. *kaşkaldak* / koşu atı ~ Cc. *yelemçi*, Uyg. *beygilik* / beygirin arık ve en kalitesiz olanı ~ Krg. *cortok*, Kaz. *cabı* / iki yaşını bitirmiş tay ~ Kaz. *kunan* / altı yaşındaki at ~ Bl. (a.) *muzekkî* / kısrağın yavrusu ~ Kaz. *kulın* / alaşa –sert başlı, huysuz at ~ Kaz. *alasa*, Tkm. *alasa* / kısarak ~ Az. *biye*, *baytal*, krg. *baytal*, Ta. *biye*, Uyg. *kısarak*, Özb. *biya*, *baytal* / aygır ~ Az., Krg., Kaz., Özb., Ta., Tkm., Uyg. *aygır* / boyu kısa sırtı geniş at ~ DLT *bulak at* / ürkek at ~ İm. *bulak* / iğdiş edilmiş at ve başka hayvanlar ~ DLT *beçel* / yaban aygırıyla evcil kısraaktan olan at ~ KG arğun

62 DLT’de sağlık “dişi koyun”, ular “erkek keklik” sözcükleri geçer.

63 Et. ~ DLT ~ İm. ~ Me.’de ingân “dişi deve” anlamına gelmektedir.

64 Et.’de buyra, Eu. buğra, DLT’de bogra, Me. buğra, Lç. boğrı, Etz. (Kİ. ~ Bl. buğra. (KG. buğra “her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı, erkek deve”)

65 Et.’de, KG ve DLT’de dişi deve anlamına gelen “titür” kullanılırken, Ky. ‘da camâ’il “erkek develer ?” kullanılmıştır.

/ beygirin üç yaşındaki erkeği ~ Kaz dönen vb.

“köpek”; küçük köpek ~ Tkm. *tula*, Az. *dangi* / bir köpek türü ~ Az. *parağ*⁶⁶ / bir cins köpek ismi ~ Tkm. *mañıt* / çoban köpeği⁶⁷ ~ Tkm. *goyun iti* / erkek köpek ~ Uyg. *küsük* / dişi köpek ~ Me. *kaçık*, Cc. *kancik*, Uyg. *kaçık* / tüyü az olan köpek ~ Kıp. *parla* / tazı ~ Ta. *burzay*, Tkm. *taazi* / av köpeği ~ İm. *taygan*, İm. ~ Bl. *av iti*, Uyg. *tayan* / kurt köpeği ~ Uyg. *böri işt*, *böriseg*, Ta. *büre éte* / tüyü çok olan çoban köpeği ~ Kıp. *köbelek* / bir köpek ismi ~ Krg. *baltek* vb.

“deve”⁶⁸; devenin cinsi en iyi olanı ~ Kaz. *aruvana* / iki hörgüçlü erkek deve ~ Tkm. *heşdek* / tek hörgüçlü deve ~ Uyg. *nar* / arık deve ~ Etz. *şürşek* / bir yaşında olan deve yavrusu ~ Krg. *boto* / genç dişi deve ~ Krg. *kaymal* / yük devesi ~ İm. *atgan* / asil, iyi cins deve ~ Kİ *lök* / iğdiş edilmiş deve ~ DLT ~ İm. ~ Bl. *atan*, Kİ *atın*, Uyg., Krg, *atan* vb.

“geyiği”⁶⁹: ren geyiği ~ Ta. *bolan* / bir geyik cinsi ~ Uyg. *buğa*, Tkm. *sugun*, *imğa* / genç geyik ~ Krg. *buğuçar* / geyiğin veya maralın erkeği ~ Krg. *buğu* / bir nevi karaca ~ Krg. *bökön* / ak geyik ~ KG *sukak* / bir nevi ceylan ~ Krg. *bulan* vb.

“sığır” : manda, camus ~ Tkm. *gêvmiş* / camus veya manda ~ Etz. *su sığır*, *kara sığır*, Cc. *su-sığır*, Az. *camuş*, Ta. *buyvol* / damızlık öküz ~ Krg. *buka* / genç öküz, tosun ~ Krg. *bukaçar* / dana, buzağı ~ Tkm. *göle* vb.

“yılan”⁷⁰: su yılanı ~ Kaz. *abcılan* / boğa yılanı ~ Az. *sürgeç*, Ta. *buaryılan* vb.

“fare”⁷¹, sincap, sansar, samur, sırtlan” : büyük sıçan ~ Ta. *komak* / dağ sıçanı⁷² ~ Ta. *baybak*, Krg. *suur* / bir fare çeşidi ~ Kaz. *alaman*, / tarla sıçanı ~ İm. *keleñü* / kemirici bir hayvan Ta. *borındık* / samur ~ KG ~ Çağ. ~ Cc. *kiş*, Az. *dele*, Uyg. *süleysun*, Krg. *kiş*⁷³ / sincap⁷⁴ ~ Cc. *tein*, Kaz. *tiyin*, Uyg. *kökput*,

66 DLT barak : çok tüylü köpek, Etz. barak : çoban köpeği

67 Etz. 'de köbölek "çoban köpeği" demektir.

68 Etz. 'de besrek ~ bisrek "erkek ve kızgın deve" ismi geçmektedir.

69 DLT'de sukak "beyaz geyik".

70 Etz. 'de sogulcan "karın yılanı" geçmektedir.

71 DLT'de argun (sıçan cinsinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvan) geçmektedir.

72 DLT'de alanğır "tarla faresi" geçer.

73 Etz. : kiş "samur"

74 Et'de täyâ şeklidir.

tiyin / tarla sincabı ~ Ta. *yomran / kurşunî sincap* ~ Cc. *kara teyin / sansar* ~ İm. *sağsar*, Kl. *küzän*, Bl. *sansar*, Cc. *küzen*⁷⁵, *dela (f.) / sansara benzer kürklü*, as da denilen bir hayvan ~ Bl. *kaqûm / sansar veya firavun sıçanı* ~ Etz. *közen / sırtlan* ~ DLT ar böri, Etz. *sırtlan*, Kl. *sırtlan*, Az. *kerkes*, Kaz. *sırttan* vb.

“böcekler”; *ot böceği* ~ Ta. *peçen bete / uğur böceği* ~ Ta. *kamka*, Uyg. *hanķizi / circır böceği* ~ Az. *circırama*, Krg. *saratan*, Kaz. *şırıldavık, şildelik*, Özb. *qara cigirtkä*, Tkm. *çirlak*, Uyg. *qara çekätkä / kız böceği* ~ Uyg. *ziñ-ziñ / ipek böceği* ~ Özb. *ipäk kırtı*, Tkm. *yüpek gurçuğı*, Krg. *cibek kırtı*, Uyg. *ipek kırtı / mayıs böceği* ~ Krg. *saratan*, Uyg. *boñ-boñ koñguz*, / *tesbih böceği* ~ Az. *cincilim / gübre böceği*⁷⁶ ~ Krg. *koñguz / hamam böceği* ~ Az. *tarakan, matbañ böceği*, Tkm. *tarakan, saçakçı*, Uyg. *tarakan / tahta kurusu* ~ Etz. ~ Cc. *kandala*, Uyg. *çöçün / bal arısı* ~ Etz. *övüz, sirke* ~ Etz. ~Bl. *sirke*, Krg. *sirke*, Ta. *serké*, Uyg. *sirke / bir böcek ismi* ~ Krg. *caaçı / dört ayaklı böcekler* ~ Bl. *ısrıgan böcek / zehirsiz büyük örümcek* ~ Krg. *muzoobaş / zehirli örümcek* ~ Bl. *bö*, Krg. *böyü, karakurt / bir çeşit örümcek* ~ DLT *böy, böğ / solucan*⁷⁷ ~ Krg. *söölcan*, Az. *sohulcan*, Özb. *çuvaçang / sülük* ~ İm. *sümürici*, Etz. ~ Kl. *sülük*, Cc. *sülük*, Az. *zeli*, Kaz. *sülük* vb.

“kümes hayvanları” : *yabani ördek* ~ Uyg. *kırğavul, alabuğa, alağaz*, Ta. *kügël, bezkoyrık, igëü borın / kır tavuğu* ~ Uyg. *bégirtak*⁷⁸ / *evcil kaz* ~ Etz. *tübe kaz / yaban horozu* ~ Uyg. *doğdak / yabani kaz* ~ Az. *ğuba / ördek* ~ DLT *kaşgalak*⁷⁹, Krg. *kazğaldak / yaban kazı* ~ Kaz. *anğur*⁸⁰ / *yaban ördeği* ~ Krg. *çibirçık / su horozu* ~ Kl. *su tartarı / dağ hindisi* ~ Uyg. *ular* vb.

“sinekler” ; *sinek* ~ DLT *siñgek*, Bl. *siñek~şiñek*, Az. *çibin*, Kaz. *şıbın*, Krg. *çımın*, Özb. *paşşa*, Uyg. *çivin*, Ta. *çibin*, Tkm. *siñek / sivrisinek* ~ DLT *öyez, kümüçe, kimünçe*, Etz. *iyez, süri şibin, singek*, Bl. *ivez*, Az. *ağcaganad*, Krg. *çırkey*, Özb. *çivin*, Ta. *çirki / at sineği* ~ Tkm. *gögeyin*, Az. *giğovun*, Krg. *kögöön*, Ta. *kigéven*, Uyg. *köküyün / öküz sineği* ~ Uyg., Krg. *sayğak / it sineği*

75 Cc.'da “kara küzen : kokarca” demektir.

76 Etz. 'de uñguz : bok böceği

77 Etz. 'de sogulcan ~ sovuşan.

78 Bl. bağirtlak : yabani ördek

79 Çağ. kaşkaldağ. Özb. kaşğaldok (ördekten küçük su kuşu, ördek). Bk. Cs. 672.

80 DLT anğıt : ördeğe benzer kızıl renkli bir kuş

~ Bl. *it sineği* / *sıtma sineği* ~ Uyg. *bezgeğ paşisi* / **bir sinek türü**⁸¹ ~ Kaz. *alagülik* / *sarımtrak renkli bir sinek* ~ Özb. *bögönök* / **kanatsız bir tür çekirge** ~ Bl. *göden çekürge* / **pervane sineği** ~ Bl. *iyez kelebegi*, *iyez kebelegi* / **atları rahatsız eden sinek** ~ Krg. *ılaa* vb.

“kuş” ; **kanarya** ~ Özb. *kanareyka* / **atmaca**⁸² ~ İm. *kırgu*, Cc. *kırgıy*, Krg. *kırgıy*⁸³, *karçıga* / **genç atmaca** ~ Krg. *kırgiyek* / **doğan**⁸⁴ ~ Az. *gızılguş*, Krg. *şumkar*, Kaz. *tuyğın*, Özb. *laçın*, Ta. *laçın*, *toyğon*, Tkm. *laçın*, *elğuş*, Uyg. *laçın*, *şumkar*, *çarçuğa* / **akbaba** ~ Uyg. *gézkuyrık* / **bir akbaba türü** ~ Krg. *kacır* / **martı** ~ Krg. *ak çardak*, Uyg. *bélikağuş*, Kaz. *şağala*, Özb. *balıkçı*, Ta. *akçar-lak*, Tkm. *çarlak*⁸⁵, Az. *gağayı* / **şumkar** ~ Tkm. *şuñkar*, Özb. *şuñkär* / **şahin türünden bir kuş** ~ Etz. *toruntay*⁸⁶ / **bir şahin türü** ~ Kaz. *kuladın* / **bir serçe türü** ~ Kaz. *şımşık* / **bir çeşit serçe** ~ DLT *turıga* / **kırmızı başlı bir tür serçe** ~ Bl. *yund kuşu* / **kumruya benzer bir kuş** ~ DLT *tartar* / **bülbüle benzer bir kuş** ~ DLT *semürgük* / **bir cins akababa** ~ Krg. *coru* / **kartalın iyi cinsi** ~ Kaz. *akiyik* / **kartal benzeyen bir kuş** ~ Kaz. *kezkuyrik* / **alacalı bir kuş** ~ DLT *şa* / **su tavuğu** ~ Uyg. *kaşkaldağ* / **su kuşu**, **çulluk** ~ DLT *çulık*, Kg. *yuğak* / **tur-naya benzer bir kuş** ~ Kaz. *bir Kazan* / **yelve kuşu (bildirecına benzer bir kuş)** ~ Kİ *yälvä*, Etz. *badanah* / **bir nevi doğan kuşu** ~ Kİ *ķuruđı* / **doğandan küçük ona benzer bir kuş** ~ Kaz. *küykentay* / **bir cins iri ve beyaz doğan** ~ Ky. (a.) *şâh-bâz* / **sungur kuşu** ~ KG *sunğkur*, İm. *sunkur*, Kİ *sonğkur* / **simurg** ~ Bl. *simurg* / **tepeli doğan** ~ Tkm. *gulatı* / **devlengeç kuşu** ~ Etz. *devlengeç* / **sığırçık** ~ DLT *sığırçık*, *sıgırçuk*, KG *sıgırçuk*, Etz. *sıgırçık*, *şırşık*, Bl. *sıgırçuk*, Cc. *sıgırçık*, Uyg. *sar*, *kariğüça*, *kariğoca*, Tkm. *sar* / **bozdoğan** ~ Uyg. *kökének*, *turumtay*⁸⁷ / **kumru** ~ Tkm. *gumrı*, Özb. *kumri*, *musiça*, Uyg. *kükü*, *torulğa* / **deve kuşu** ~ Özb. *tuyä kuş*, Az. *deveguşu*, Krg. *töö kuş*, Kaz. *tüyekus*, Ta. *tävä goşı*, Tkm. *düyeğuş*, Uyg. *tögä kuş*, *ķarsuķan* / **toygar – çayır kuşu** ~ Osm.~Bl. *turğay*, Çağ. *torğay*, Az. *toragay~torıgay*, Uyg. *boztogay*, Kaz. *boztorgay* / **çil, bir kuş türü** ~ Tkm. *turaç*, Kaz. *şıl* / **üveyik kuşu** ~ Etz. *ügeyik*, BL. *ögeyik* /

81 BL'de gök sinek “bir sinek çeşidi” geçer.

82 DLT'de “çibek karguy ~ karkuy” delice doğan, atmacaya benzer kuş” ifadesi bulunmaktadır.

83 DLT'de kırıguy, Etz.'de kırıgı.

84 DLT 'de doğan kuşu yerine “çağrı”. İm. “çağır”, Me.'de “çakır” geçmektedir.

85 Etz.'de çarlak “kartal” olarak belirtilmektedir.

86 Cs.'de turumtay “küçük bir kuş” olarak belirtilmektedir. Kıp. turuntay. (Cs., s. 550.)

87 DLT'de turumtay “yırtıcı bir kuş” olarak tarif edilmiştir.

ibibik kuşu, hüthüt kuşu⁸⁸ ~ Et. *öpgük*, DLT *übgük*, İm. *ibük*, Etz. *übük*, Bl. *ibük*, Krg. *üpüp*, Uyg. *höpüp*, *hokuş* / **tüylü ayaklı bir nevi baykuş**⁸⁹ ~ Krg. *aksarı* / **yırtıcı bir kuş** ~ Uyg. *alman*, Tkm. *alğır* / **yırtıcı bir kuş** ~ DLT *togrıl* / **bir kuş türü** ~ Kaz. *bozşa*, Krg. *alaganat* / **karakuşun bir türü** ~ Kaz. *saramas* / **guguk kuşu** ~ Uyg. *kakkuk* / **kara tavuk** ~ Krg. *tarkıldak* / **balıkçıl kuşu** ~ Uyg. *kaçıra* / **akdoğan** ~ DLT *ürüng*, Bl. *aş toğan* / **aladoğan** ~ Cc. *karçığa*, *karçaga*, Az. *léy*, *gırgı*, Uyg. *qurğuy*, *karçığa* / **ekin kargası** ~ Uyg. *purtumşuq* / **bir karga türü** ~ Uyg. *toñ қаға* / **saksağan türü** ~ Krg. *borbaş* / **karaardıç kuşu** ~ Uyg. *mayna* / **dağ güvercini** ~ Az. *bahta* / **bal yiyen kuş** ~ Ta. *balasar*, *balışer* / **doğan cinsinden çakır kuşu** ~ KG *çağrı*, Etz. *yağlabay*, *balaban* / **itelgi doğanı** ~ Krg. *itelgi* / **leylek cinsinden göçmen bir kuş** ~ Az. *alabezgek* / **çavuş kuşu** ~ Az. *şinebub* / **kelebek kuşu** ~ DLT *baybayuk* / **yırtıcı bir kuş** ~ **sonkur kuşu** ~ DLT *songkur*, Cc. *songra*, *songıra* (*doğan*, *şahin*) / **bazı kuş isimleri** ~ Etz. *kızgaş*, *kutan*, *ogaz*, *tilkuş* / **bir kuş ismi** ~ Etz. *tala kaz* ~ *itla kaz* / **toy kuşu** ~ KG *toy*, DLT *toh*, *bodh*, Bl. *toy* / **akbaba** ~ Bl. (f.) *kerkez*⁹⁰ / **kara-batak** ~ Kİ *batuq*, Krg. *karakaş* / **ala karga** ~ DLT *çumuk* ~ *çumguk* / **kılkuyruk kuşu** ~ KG *qıl*, Kİ *qılquyruq* / **bir kuş ismi** ~ DLT *ang* / **bir kuş ismi -todlıç** ~ KG. *todlıç* / **bir kuş ismi** ~ Kİ *qaraca qaz* / **yırtıcı bir kuş, çaylak** ~ Kİ *tülkün*, İm. *tülügeç* / **küçük bir cins yırtıcı kuş, av kuşu (küçük atmaca), cura** ~ Cc. *çura* / **bir kuş ismi** ~ KG *kökiş*, *yükdig* vb.

“balık ve suda yaşayan hayvanlar” : **bir balık ismi** ~ Az. *kilke*, Kaz. *aynaköz* / **yayın balığı** ~ Kaz. *cayın*, Tkm. *yayın* / **köpek balığı** ~ Uyg. *leñ bélik*, Ta. *akula*, *küpek balığı*, Kaz. *iytbalık* / **sazan balığı** ~ Kaz. *sazan*, Az. *çeki*, Ta. *karp* / **tatlı su balığı** ~ Ta. *bértes*, Kaz, Uyg., Krg. *alabuğa* / **bir balık çeşidi** ~ Kaz. *şortan* / **turna balığı** ~ Uyg. *çortan* / **ufak balık** ~ Az. *çabak* / **tatlı suda yaşayan bir balık** ~ Az. *ğaraso* / **mersin balığı** ~ Az. *nere*, Ta. *bikré* / **yılan balık** ~ Ta. *yılanbalık* / **tatlısu levreği** ~ Az. *hanı*, Ta. *alabuğa* / **ringa balığı** ~ Az. *siyenek* / **kalkan balığı** ~ Ta. *kambala* / **kılıç balığı** ~ Ta. *kılıçbalık* (suda yaşayan su samuru ~ Ta. *kama* / **alaboğa bir büyük deniz hayvanı** ~ Cc. *alabo-*

88 DLT’de *übgük* ~ *übüp*.

89 BL’de güceğün “baykuşa benzer bir kuş” ismi geçer.

90 Etz. ‘de “kartal” demektir. DLT. ‘de ise us ~ üs “kerkes kuşu” olarak belirtilmektedir.

ga / su aygırı ~ Ta. *begemot* / su köstebeği ~ Ta. *köşel* vb.

Hayvanlar bozkır, tarla, dağ, çöl, kır, kutup, yaban, yabani hayvanlar olarak da isimlendirilmiştir. Msl. : dağ koyunu ~ Uyg. *girde* / dağ koyunun dişisi ~ Krg. *arkar*⁹¹, Özb. *arkar*, *arhar* / dağ kedisi ~ *dala méçese* / dağ kırlangıcı ~ Ta. *keréşé* / dağ faresi ~ Kaz. *suvır* / dağ sıçanı ~ Ta. *baybak* / tarla sincabı ~ Ta. *yomran* / çöl sıçanı ~ Krg. *koşayak* / ada tavşanı ~ DLT *sogur* ~ *sugur* / bozkır tilkisi ~ DLT ~ Cc. *karsak*⁹², Krg. *qorsak*, Ta. *karsak* / kutup tilkisi ~ Ta. *ak tölke* / yabani kedi ~ Kaz. *malin*, Uyg. *molun* / yabani koyun ~ Uyg. *gulca* / yabani kuş ~ Kaz. *duvadak* / yaban eşeği⁹³ ~ KG *qulan*, Uyg. *kökya*, Tkm. *gulan* / yabani erkek oğlak ~ Krg. *bagıldır* / yaban domuzu ~ Cc. *kaban*, Az. *gaban*, Uyg. *kavan*, Krg. *kaman* / yaban geyiği ~ Kaz. *bulan* / yabani geyik ~ Kİ. *sovur* / yaban sığırı, yabani öküz-inek ~ KG *sıgun*⁹⁴, Etz. *siyin~sıgın*, Kİ. *sıgın* / dağ keçisi, yaban keçisi ~ KG *elik*, İm. *ımgá*, Bl. *ime géyik* / yabani keçi⁹⁵ ~ Kaz. *cayran*, *elik* vb.

Yukarıda sıraladığımız hayvan isimlerinden başka diğer isimleri ise, şu şekilde gösterebiliriz.⁹⁶

91 Et. ve DLT'de arkar "boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi" olarak geçmektedir.

92 Moğolcada kırsa ismi bulunmaktadır (tilki türü bir hayvan için).

93 DLT ve Etz.'de kolan, B.I.'de kulañ.

94 KG'de aynı zamanda "dağ keçisi" anlamındadır.

95 DLT'de sıgun "yaban sığırı, dağ keçisi, tekesi" geçmektedir.

96 Bu tabloda, Türkiye ve günümüz Türk Lehçelerindeki hayvan isimlerinin yanısıra, başta DLT. olmak üzere, Eski Türkçe döneminden başlayarak, tarihî Türk şivelerdeki örneklerini de vermeye çalıştık. DLT'de bulamadığımız isimlerin yerine, tabloda DLT başlıklı bölüme diğer tarihî şivelerden tespit ettiğimiz isimleri yazdık (DLT'de bulduğumuz da ise, diğer tarihî şivelerdeki karşılıklarını dipnotla belirttik).

TÜRKİYE	DLT	AZERİ	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TURKMEN	UYGUR
Ağaçkakan		ağaçdelen, sığırçın ağaçgıran						Toğuldak, sokuçak
Akrep	çadhan ⁹⁷	egreb	çayanı	şayan	çâyân	çayan	içyan	çayan
Arı		arı	arı	ara	arı	bal kortı, şapşâ	arı	here
Arslan	arslan ⁹⁸	aslan, şer	arstan	aristan	ârslân, şer	arışlan	arışlan, yolbars	arışlan, şir
At	at	at	at	at, yıldı	ât	at, yıldı	at	at
Atmaca	karguy, kırğuy, karkuy	kırğıy, karçığa						sar
at sineği	çağ, gögeyin, ki. kükâwün.	gigovan	kögöön	sona		kigéven	gögeyin	köküün, oçuruk
Ayır	adhır, ⁹⁹ ayır	ayır	ayır	ayır	ayır	ayır	ayır	ayır
Ayı	adhıg, ¹⁰⁰ ayığ	ayı	ayau	ayuv	âyık	ayu	ayı	éyik
Balık	balık	balıg	balık	balık	balık	balık	baalık	bélik
Baykuş	ügi ¹⁰¹	bayguş	ükü	üki, baykuş	bâykuş	yabalak, bayğış, mâçi başlı	baayguş	baykuş, güçünek
Bıldırçın	ki. böyürçün, bıldırçın, etz tartaz, bl. bıldırçın		bödönö	bödene	bedänä	büdéné, bırbıldık		bödüne
Bit	bi ¹⁰²		bit	biyt		bet	bit	pit
Boğa	boka ¹⁰³	buğa	buka	buka	buğa	ügiz	buğa	buğa
Böcek	et. koñuz, KG koñguz, im. yir kurdu, etz. kurt, böcek, bl. böcek	böckä	kurt- kumurska, çımın- çırkey	şıbin- şırkey, kurt- kumurska	kurt- kumurska, hâşarät	böcek	mööcek	haşarat, kurt- koñguz
Buzağı	buzagu ¹⁰⁴	buzov	muzoo	buzav	buzäk	bozav	göle	Mozay

97 KG Çadhan, İm. çayan, Etz. çıyan, BL. kuyruğı öri, Çağ. çayan.

98 KG ~ Ah. ~ Etz. ~ Me. arslan, Cc. arslan-astlan.

99 Et.'de adır, KG Adır, İm. ~ Me. ~ Etz. ayır, Kİ ayır-ğir, BL.'de ayır, Çağ. ayır

100 Et.de adır, KG.adıg, İm. ayıg, Etz. ~ Kİ ~ Bl ~ Cc. ayu.

101 KG ügi, İm. ükü, Kİ ~ Cc. ügü.

102 Etz. ~ Kİ ~ Bl. ~ Me. bit.

103 Et. ~ KG buğa, Etz. boga, Kİ boğa, Cc. boga.

104 Et. bozayı, Cc. buzav-buzov.

TÜRKİYE.	DLT.	AZERİ	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TÜRKMEN	UYGUR
Bülbül	KG sandvaç, im. sanduvaç, ky. -bl. bülbül, cc. korguy	bülbül	bulbul	bulbul, sanduğaş	bulbul	sandugaç, bilbil	bilbil, bülbül	bulbul
Büyük baş hayvan	mal	garamal	kara mal	iri kara	karâmâl	iri mögözi mal	iri şahlı mmal	karamal
Circir böceği		circirama	saratan	şırıldavik, şıldelik	karâ cigirtkä	çikirtkä	çirlak	şara çekätkä
Civeciv		cüce	cöcö	balapan	cöcä	tavik çibişi	cüyce	çüce, cücä
Çakal	arju, ¹⁰⁵ arzu	çaggal	çöö	şiyeböri	kaskır, çiyäböri	şakal, çül bürisi	şagal	çil böri
Çekirge	çekürge ¹⁰⁶	çeyirtke	şekirtke	şegirtke	çigirtkä	sarança, çikirtkä, sikirtkä	çekirtge, çeketke	çekätkä
Dana	etz. ~ Kİ. ~tana	dana	torpok, tana kunacin	tana	tana		göle	tana
Davar	tavar, ¹⁰⁷ tawar	tavar	candık, koy-eçki	uvak mal	uşak mal	tirlik, mal, mal-tuar	dovar	çarvâ, koy-öşkâ
Deve	deve, ¹⁰⁸ devey, tewey, tevey	deve	töö	tüye	tüyä	döyë	düye	töge, tüge
Deve kuşu	ki. dävä kuş	däväguşu	töö kuş	tüyekus	tüyäkuş	tävä goşi	düyeğuş	salva, tögä kuş, karsukan
Doğan	et. toyan, ¹⁰⁹ KG toğan, etz. togan, bl. toğan-doğan, Lç. toğan, ky. báz, cc. sar	färlan, gızılguş	şumkar	tuyğın	laçın	laçın, toyğon	laaçın, elğuş	laçın, şunkar, karçuğa
Domuz	toñuz ¹¹⁰	donuz	çoçko, doñuz	doñuz, şoşka, kaman	çoçka, toñgız	duñgız, çuçka	doñuz	toñguz, kavan, çoçka
Ejderha	büke, nek yılan ¹¹¹	äjdaha	acıdaar	aydahar	äcdähâ	ajdaha	ajdarhaa	äjdaha
Enik	enük ¹¹²	küçük	küçük	küşik		köçek		küçük
Eşek	eşkek, eşyek, ¹¹³ eşek	eşşäk	eşek	esek	eşäk	işäk	eşek	eşek

105 Etz. karsak, şakal.

106 Etz.'de çekertige, çekürge, sarançika, BL.'de çekürge, Cc. sarınçka.

107 Et. tabar-tavar, KG ~ Ah. Tavar, İm. davar, Etz. davar, tuvar. BL. tavar, davar.

108 Et. tebi, tebe, KG tive, İm. dive-tive, Me. deve, Kİ dävä, Ky. deve, Cc. töve.

109 DLT'de "çagrı" geçer.

110 Et. toñuz, layzın, KG toñguz, İm. toñuz, Etz. danguz ~ dañkuz, BL. toñuz, Cc. tonguz.

111 Et. lü (ç.), KG büke, İm. sazağan, Etz. eçdiha "büyük yılan", BL. ejdehâ, Cc. sazağan.

112 Etz. enük-küçük-urğuk-uruk, Kİ. änük, BL. enük.

113 İm. eşek, Etz. eçek-eşek, Kİ. aşäk BL. ~ Cc. eşek.

TÜRKİYE	DLT	AZERİ	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TÜRKMEN	UYGUR
Eşek arısı		eşşäk arısı	eşek arı	esekara	kızılâri, kavağarı	töklitura, kormuş, bojan	eşeğan	gül härä
Fil	KG Yarığan İm. yağan Ah. yağan, Bl. pil, Cc. fil	fil	fil	fil	fil	fil	pil	pil
Gergedan	bl. (f.) kergedan	kârgädän	nosorog, kerik	müyüz tumsık, kerik	körkidän	borımmö göz, kârkädän, mögez borı	kerk	kerk, müngüz tumsuk
Geyik	ıvık, keyik ¹¹⁴	keyik, marai	buğu, maral	buğı, bılan	buğu	bolan, kiyek	suuğun	buğa, kiyik
Guguk kuşu	eu. kâkük	gugu kuşu	kükük	kökek	kâkkü	kâkkük, küke	ikatyook	kakkuk
Güve	etz. küye		kübö	küye		köye		küye
Güvercin	kökürçkün ¹¹⁵	kebuter	kepter, köğöçkän, köatürçkün	kögürşin, kögerşin	kaptar	kügerçen	kebuter	kepter, kögen
Hamam böceği		tarakan, mâlbâh böcäyi	tarakan	tarakan	süvârak	tarakan	tarakan, saçakçı	tarakan
Hindi		hindü, hinduşka	gulu took, induk, kürp	kürke tavik	kürkä tavuk	kürkä	hind tovuğı	kürkä
Horoz	erkek takogu, takuk ¹¹⁶	horuz	korooz	äteş, koraz	horaz	ätâç	horaz	horaz, goraz
İnek	ingek ¹¹⁷	inek	uy, inek	sıyır	sigir	sıyır	sıgur	inek, kala, siyir
İpek böceği		barana gurdı	cibek kurtu	jibek kurtı	ipäk kurtı	cifäk kortı, yefek kortı	yüpek gurcuğı	ipek kurtı
İt (köpek)	it ¹¹⁸	it, köpäk	it	iyt	it	it	it	işt, it
Kanguru				börsö	köngeré			
Kaplan	KG esri, Etz. kaplan, koplan ¹¹⁹	pälang	coibors	jolbarıs, kabıan	yol bars, kâplän	yulbarıs, kaplan	gaplañ	yolvas
Kaplumbağa	müngüz ¹²⁰	usbağa, bağa	taşbağa	tasbaka	taş baka	taşbaka	pişbağa, pişdı	taşbaka
Kara sinek	kudgu, kudhu ¹²¹	çibin	çımın	şıbın	päşşä, kara päşşä	çibin	sifek	çivin
Karaca	KG külmiş, Kl. karaca	cüyür	elik	elik	kiyik	cäyran, maral, kır kacäsi	keyik, maral	tağ öçki, ału

114 Et. kiyik, käyik, KG ıvık, keyik, teke, Ah. elik, Me. ıvık, Bl. géyik.

115 Eu. köğürçkün, Etz. kögerçin, ökerçin, Me. kögercin, Ky. ~ Bl. gögercin, Çağ. kögerçin, Cc. küğürçin, (kök-gri bir kuş).

116 Me. erkek tavuk, Etz. horaz, Bl. hurus, Cc. horoz.

117 Et. ingäk, KG. ingek, Etz. inek, sıyır, Cc. inek

118 Et. ~ İm. ~ Etz. ~Bl. it, KG. it-it.

119 BL. kaplan, kaplañ. Ayrıca "Et. bars, Etz. pars, Bl. pars" ismi bulunmaktadır.

120 BL. bağa.

121 Etz. şibin, Kl. çibin.

TÜRKİYE	DLT.	AZERİ	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TÜRKMEN	UYGUR
Karga	karga ¹²²	garğa	karğa,	kara karğa, karğa	karğa	ala karğa, kozğun	garğa	ka(r)ğa, kuzğun
Karınca	çümböle ¹²³ karınca, karıncaç	garışga	kur murska	kumırska	çümâli, çumurska	kırmıska	garınca	çümülç
Kartal	karakuş ¹²⁴	gartal	bürküt	bürkit	bürgüt	börket	bürgüt	bürküt
Katır	katır ¹²⁵	gatr	kaçır	katır	haçır	kaçır	gatr	heçir
Kaz	eu.kaz, hkaz, KG. kağ-kağ, im.kaz, Etz.kaz, bl.kaz, cc. kaz.	ğaz	kaz	kaz	ğaz	kaz	gaaz	ğaz
Keçi	eçkü ¹²⁶	keçi	eçki	eşki	eçki	küzä, kää	geçi	öşke, öçke
Kedi	muş, çetük ¹²⁷	pişik	mışik	mışik	müşük	pisi	pişik	möşük
Keklik	keklik, ¹²⁸ talwır	käklik	kekilik	kekilik	käklik	körtlik, kır tavığı	kääkılık	käklik
Kelebek	kebeli ¹²⁹	kepenek	köpölok	köbelek	käpäläk	kübäläk	kebelek	kepinek
Kene	kene, ¹³⁰ sakırku	gene	kene	kene, bügelek			sakırta	
Kertenkele ¹³¹	Etz. kese-ki, Kl. kasalıki, Bl. keler, Cc. kasarke, kasarke	kertenkele				orçıkça		Keslençük
Kırkayak	Bl. ağaç kürdi	kırkayak				kırgayak		kırkayak
Kırlangıç	kargılaç, ¹³² karlıgaç	garanguş	kardıgaç	karlıgaş	kaldırgaç	karlıgaç		kalıgaç, kalgaç
Kısrak	bi, biye, ¹³³ biya		baytal	baytal, biye		biye		kısrak, mädıyän
Kirpi	kirpi ¹³⁴	kirpi	kirpi	kirpi	kirpi	tiprätikän	kirpi, kerpe	kirpä
Koç	koç, ¹³⁵ koçnar	goç	koçkor	koçkar	koçkär	kuçkar, täkä, sarık täkäsi	goç	koçkar

122 Et. kuzyun (kuzgun, kartal), Eu. ~ İm. karga, Kl. karğa, Etz. karga, kuzgun (*ekin kargası*), Bl. karğa.

123 Etz. karıncaç, kumruska, Kl. kumursuğa, Bl. karınca, Çağ. karıncaç.

124 Et. kara kuş, KG. kara kuş, Etz. kartal, kartaban, kerkes (*kartal, kerkes kuşu*), Bl. kartal. (Kıp. kartala "köçgen" de denilmektedir. bkz. Cs. s. 649.) Çağ. kartal (Cs.'de etimolojisinin yanlış olduğu belirtilmekle beraber Çağ.'de "kartal< kara+ (f.) dal" hece birleşmesi sonucu meydana geldiği ifade edilmiş, bk. Cs. s.649.) Osm.'da "kara tal" kuvvetli bir kuş anlamındadır.

125 KG ~ Etz. ~ Bl. katır, Cc. katır.

126 Me. keçi, Etz. içki, ikşi, işki, keçi, Kl. açki, Bl. keçi, Cc. eçki.

127 İm. çetük, Etz. çetük, şetük, maçı, Kl. maçı, çütük.

128 Eu. kääkılık, KG ~Etz. ~BL. ~ Çağ. keklik, İm. ular, Kl. käklik.

129 Me. kelebek, Bl. kelebek, kebelek, Cc. köbelek.

130 Etz. sakurga, kene, köne, Bl. gene.

131 Irak Türkmen Türkçesi'nde kertenkele " kızlar yoldaşı" olarak kullanılmaktadır.

132 Etz. karlıgaç, karlıgaş, Kl. karlıgaç, karlıvaç, Bl. kırlangıç.

133 Et. bi, Etz. ~ BL. kısrak, Cc. kısrak, bey, Çağ. kısrak.

134 Etz. kirpi, oklu kirpi (oklu kirpi), Cc. kirpi.

135 Etz. koçkar, Bl. koç, Cc. koçkar.

TÜRKİYE	DLT.	AZERİ	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TÜRKMEN	UYGUR
Koyun	koy, kon ¹³⁶	goyun	koy	koy, savlık	koy	kuy, sarık (bārān savlık)	goyun	koy
Köpek	it ¹³⁷	it, köpāk	it	iyt, töbet	it	it	it, köpek	išt, it
Köstebek	etz. köstebek, bl. gössüz sepel, cc. közsiz	köstābāk	momoloy çıçkan	kör tışkan	körsiçkan	sukur tıçkan	köörsiçan	karğu çaşkan
Kuşu	kugu ¹³⁸	gu, gu kuşu	ak kuu	kuv, ak kuv	akkuş	akkoş	guv	kuv, akkuş
Kumru	im. sündilāç, bl. kumrı	gumru	miste	orman kepteri	müsiçā, kumri	urman küğārçini	gumrı	kumrı, küki
Kunduz	kunduz ¹³⁹	gunduz	kunduz	kundız	kunduz	kondiz	gunduz	kunduz
Kurbağa	kurbaka ¹⁴⁰	gurbağa	kurbağa	kurbağa	kurbağa	baka	gurbaağa	pağa
Kurt	böri ¹⁴¹	gurd, canavar	börü, karışkır	böri, kaskır	böri	büri, büre,	guurt	kırt, böre
Kürt	eu. ~ kg. ~im. ~ cc. kurt ¹⁴²	gurd	kurt	kurt	kurt	suaıçan, çili, kort	guurt	kürt
Kuş	kuş ¹⁴³	guş	kuş	kus	kuş	koş	guş	kuş
Kuzgun ¹⁴⁴	kuzgun ¹⁴⁵		kuzgun	kuzgın	kuzğun	kozgın	zaag	
Kuzu	kuzı ¹⁴⁶	guzu	kozu	kozi	kozi	kuzıy, bārān, bāti sarık bārāni	guzı	koza
Küçük baş hayvan		kiçik buynuz	candık, candık mal	usak tülük, usak mal	uşāk māl	vak mal	ovnuk mal, davar	uşşak mal
Laçın	laçın ¹⁴⁷	laçın	ilāçın	laşın, karşığa	lāçın	laçın, karçığa	laaçın	laçın, boz laçın
Leopar		bābir	kabılan	kabılan	çāplān	leopard, kaplan	gaplañ	kaplan
Leylek	ki. läklāk, bl. laqlāk	leylāk	ilegilek	kökek, läylek, kutan	läylāk	läklāk	leglek	leylek, leglek
Martı	balıkçın	gağayı	ak çardak	şağala	balıkçi	akçarlık	çarlık	bēliçi kuş
Maymun	biçin, ¹⁴⁸ keyliğ	meymun	maymil	maymil	māymun	maymil	maymın	maymun

136 Oa. kony, Eu. koy, kony, kon, koyñ, KG koy, İm. koyun, Me. koy~koyun, BL. ~ Ky. koyun, Cc. koy.

137 KG köpek

138 Eu. kuğu, KG korday, kuğu, Etz. kugu.

139 Eu. kuntuz, Bl. kunduz.

140 Eu. bağa, İm. kurbaka, Etz. бага, Kİ ~ Bl. kurbağa, Çağ. kurbaka.

141 Oa. ~ Eu. ~ KG ~ Etz. böri, İm. kurt, Me. kırt, Kİ böri~kırt, Ky. ~ Bl. kırd, Cc. böri~böri.

142 Eu. ve KG'de kırt, "kırt, solucan" anlamlarındadır.

143 Eu. ~ KG ~ Ah. ~ Ky. ~ Etz. ~ Kİ ~ Bl. ~ Cc. ~ kuş. Ayrıca Bl.'de kuş, uçan hayvan yerine "uçıcı", Uyg.'da "uçar kanat" kullanılmaktadır.

144 Budist Uygurlar'da kuzgun "yeniden doğuşun istenmeyen yedi türünden biri" olarak kabul edilmiş. Bk. Cs., s.653.

145 Eu. ~ KG ~ İm. ~ Kİ kuzgun

146 Eu. kızı, KG kızı ~kızı, İm. kuzu, Ky. kızı.

147 Eu. laçın (<Moğ.nacin), KG ~ İm. ~ Etz. ~ Kİ laçın, Çağ. laçın (şahin).

148 Et. ~ İm. biçin, Etz. ~ BL ~ Cc. maymun.

TÜRKİYE	DLT	AZERİ	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TÜRKMEN	UYGUR
Oğlak	oğlak ¹⁴⁹	oğlag	ulak	lak	ulak	béren, kázá	ovlak	oğlak
Öküz	öd, ud, öküz ¹⁵⁰	öküz	ögüz	ögiz	hökiz		öküz	uy
Ördek	kaşgalak ¹⁵¹	ördek	ördök	üyrek	ördäk	ürdäk	ördek	ödek
Örümcek	örümçek ¹⁵²	hörümçek	cörgömtüş	örnəkşi	örgämçäk	örnäkçiç böve	möy	örnük
Papağan	ky. -bl. pöf, cc. tothar	tutuguşu	totu kuş, totu	totu	totikuş	tutty koş, popugay	toot	toti kuş, şatuti
Pire	bürge ¹⁵³	bire	bürge	bürge	bürgä	borça	büre	bürge
Porsuk	porsuk, porsimuk ¹⁵⁴	porsug	kaşkulak	borsuk	borsuk	bursuk	forsuk, pösi	kaşkoğlak
Saka	cc. saka	payız bülbülü	sayroçu ala çimçik	payız torgay	sä'vä	saka, kupşil, kövöz	alatoğan	sako
Saksığın	sagızgın ¹⁵⁵	sagsığın	sağızgın, saksızgın	savuşkan	zäğızğän	sayiskan	alahkek	ségizğän
Salyangoz		libiz	ülü	uluv	şilük kurt	akam- tökäm	balıkuak, uiftka	kölöte
Serçe	kuşqaç, serçe, çapçığa ¹⁵⁶	särçä	tarançı, çimçik	şınşık, torgay	çimçük	çipçik	serçe	kuşqaç
Sıçan	sıçan ¹⁵⁷	sıçan	çıçkan	tıçkan	sıçkan	tıçkan, kişe	sıçan	çaşkan
Sığır	ud, udh ¹⁵⁸	sıgır	uy	iri kara	karamäl	iri möğüzli, mal, sıyr- mah	sıgır, gara mal	kara mal, siyir
Sincap	et. rıyá, kg.tıyınğ, im. tiyin, bl. sincáb, cc. teyin, çağ. teyin.			tiyin				kökput
Sinek	sıngek ¹⁵⁹	çibin	çimn	şibin	päşşä	çibin	sinek	çivin
Sivrisinek	kümüçe, ¹⁶⁰ kimünçe, övez	ağcaganad, dıldil	çirkey	masa	çivin	çirki	çibin	paşa
Solucan	Kl. suiunçan, solunçan	soľuľcan	söölcan		çuvaçang			çuvaçañ
Sülün	süglin, süvlün ¹⁶¹	ğırğavul	kırğol	kırğavul,	kırğavul, tüstävuk	fazan	sülgün	kırğavul

149 İm. oğlak, Etz. oğlak, Kl oğlak-ağlak, Ky. - BL oğlak, Cc. oğulak, ulak.

150 Et. - İm. - Etz. - Ky. - BL öküz, Cc. ögüz.

151 KG - Etz. - BL ördek

152 İm. örümçük, Etz. böy, BL örümcek. Cc. örümçik, böy, Kl'da "böy" akrep demektir.

153 İm. bürge, Etz. pürşe, BL büre, Cc. bürçe.

154 Kl borsuk, BL porsuk, (a.) neik

155 KG sağızgın, İm. sıgsığın, Etz. sagsığın, BL saksızgın

156 KG semürçük, Etz. serçe, şırşe, şerşe, şırşe, şıpsık, Kl çapçuk, çipçik, Cc. çipçik

157 Eu. sıçkan, sıçgan, Etz. sıçan-sıçkan, İm. - Kl sıçgan, BL sıçan, Cc. sıçkan.

158 KG ud, Etz. sıgır, Ky. sıgır, BL sıgır, Cc. sıgır.

159 KG çibun. İm. çibin, Etz. sinek : "sivrisinek" şibin : "kara sinek" anlamındadır. BL. sinek, şinek, Cc. çibin.

160 İm. üvez, Etz. iyez, sinek, şiri şibin, Kl üyáz, BL. ıvez.

161 Cc. sövlün.

TÜRKİYE.	BLT.	AZERI	KIRGIZ	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TURKMEK	UYGUR
Tahta kurusu	Etz. kandalâ	Tahtabiti	kantala	kandala	kandälâ	kandala, börcâ	tağta biti	Çüçün, tahta pit
Tavşan	tavışkan ¹⁶²	dovşan	koyan	koyan	kuyân	kuyan	tavşan, kuşkolak	toşkan
Tavuk	takagu, tişi ¹⁶³ takagü ¹⁶⁵	toyug, toyuk	took	tovik	tävuk	tavik	tavuk, mekiyan	tohu
Tay	tay ¹⁶⁴	ğulun	tay, kulun, kuran	tay	tây	tay	tay	tay
Teke	im. ~ etz. ~bl. teke	täkâ	teke, erkeç	teke	täkâ	täkâ	teke	têke
Tilki	tilki, tülkü ¹⁶⁵	tüklü, tülkü	tülkü	tülki	tülki	tölki	tilki	tülke, tülki
Timsah	alavan	timsah	krokodil	krokadil	timsâh	krokediil	krokodil	timsah
Turna	turna ¹⁶⁶	durna	turuna, turna	turna	turna		hokgar	turna
Yarasa	aya yersgü ¹⁶⁷ yarisa	yarasa, gece gezen	caranat	jar ganat	körsâ päläk	yarkanat	yarğanat	şepiren
Yengeç	yengeç ¹⁶⁸	hârçäng	suu çayarı, kışkış	suv şayarı	laşkış bağa	kışla	leñneç	pağa, kışkış
Yılan	yılan ¹⁶⁹	ilan	cılan	jılan	ilân	yılan	yılan	jılan, yılan
Zürafa		zürâfâ	jiraf	kerik	jirâfa	jira(fa)	jiraf	jiraf

162 Et. tabişyan-tavışgan, Oa. tabişgan, İm. tavişgan, Etz. tavşan-kıyan, BL. davşan, Cc. koyan.

163 Et. tağıyu, İm. dağuk, Me. tavuk, Etz. ~ BL. tavuk, Cc. tavuk, tavoh.

164 Ea. ~ Kİ kulun, İm. tay-kulun, KG tay

165 KG tülkü, İm. ~ Lç. ~ Cc. tülkü, Etz. tülki

166 Et. turuyaya, KG ~ İm. ~ Lç. ~ Etz. ~ BL ~ Cc. turna.

167 Etz. teri kanat ~ yarasa ~ yarkanat, BL yarasa.

168 İm. lengeç, Etz. yenkeş-kışkış-ilengiş, BL. (a.) şeretân

169 Et. ~ KG ~ Ah. ~ İm. ~ Me. yılan, Etz. ilan, BL yılan-ilan, Lç. ilan-yılan, Cc. cılan-cıllan-ilan.

KISALTMALAR

- a. : Arapça
Ah. : R. Rahmeti Arat, (1951): “*Atebetü'l-Hakayık*”, İstanbul, Ateş Basımevi.
Az. : Azerbaycan Türkçesinde
bk. : bakınız.
BL : Fikret Turan, (2000): “*Bahşayış Lugati*”, İstanbul.
Cc. : K. Grönbech (çev.: Kemal Aytaç), (1992): “*Kuman Lehçesi Sözlüğü*”, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
Cs. : Sir Gerard Clauson, (1972): “*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*”, London, Oxford University Press.
ç. : Çince.
Çağ. : Çağatay Türkçesinde.
çev. : çeviren.
DLT : Besim Atalay, (1986): “*Dîvanü Lûgât'it-Türk Dizini*”, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
Et. : Eski Türkler.
Etz. : Besim Atalay, (1945) “*Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*”, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları.
Eu. : Eski Uygur.
f. : Farsça.
haz. : hazırlayan.
İM : Aptullah Battal, (1988): “*İbnü Mühenna Lûgati*”, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
Kaz. : Kazak Türkçesinde
KG : R. Rahmeti Arat, (1979): “*Kutadgu Bilig*”, İstanbul, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
Kıp. : Kıpçak –Kıpçak Türkçesi'nde
Kİ : Ahmet Caferoğlu, (1931): “*Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*”, Evkaf Matbaası,
Krg. : Kırgız Türkçesinde
KY : Leylâ Karahan, (1994): “*Kıssa-i Yusuf*”, Ankara, Türk Dil Kurumu yayımları.
Lç. : Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, (1928): “*Lûgat-ı Çağatay ve “Türki-i Osmânî”*”, İstanbul.
ME : Nuri Yüce, (1988): “*Mukaddimetü'l-Edeb*”, Ankara,

	Türk Dil Kurumu yayınları.
Moğ.	: Moğolca
Msl.	: meselâ
Oa.	: Muharrem Ergin, (1988): “ <i>Orhun Abideleri</i> ”, İstanbul, Boğaziçi Yayınları,
Oğu.	: Oğuz Türkçesi-Oğuz Türkçesinde
Osm.	: Osmanlı Türkçesinde
Özb.	: Özbek Türkçesinde
r.	: Rusça
Ta.	: Tatar Türkçesinde
Tars.	: 1983): “ <i>Yeni Tarama Sözlüğü</i> ”, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları.
Tkm.	: Türkmenistan Türkçesinde
Trk.	: Türkiye Türkçesinde
Uyg.	: Uygur Türkçesinde
yun.	: Yunanca

KAYNAKÇA

Taymas, Abdullah Battal (1988), *İbnü Mühenna Lügati*, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları.

Buran, Ahmet, *Yunusta Hayvan Adları ve Fonksiyonları*, Türk Dünyası Araştırmaları.

Caferoğlu, Ahmet (1934), *Uygur Sözlüğü, A-K*, İstanbul, Burhaneddin Matbaası.
 (1937), *Uygur Sözlüğü, K-S*, İstanbul, Burhaneddin Matbaası.
 (1938), *Uygur Sözlüğü, S-Z*, İstanbul, Burhaneddin Matbaası.
 (1931), *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk* , Evkaf Matbaası.

Çınar, Ali Abbas (1997), *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler*, Muğla, Muğla Üniversitesi Matbaası.

Bozyiğit, Esat (1997), Türk Halk Edebiyatında Deve Motifi, *V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I*, Ankara, Kül-

tür Bakanlığı yayınları, s.91-119.

Balaban, Ali Rıza (1985), Halkbiliminde Özgün Konu: At Kültürü, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul, Anadolu Sanat yayınları, s.55-63.

Gönüllü, Ali Rıza (1993), Türk Halk İnançlarında Kurt Motifi, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.73, s.52-55.

....., *Alanya Halk Kültüründe At Motifi*, Türk Kültürü, S.414, s.630-637.

A. Von Gabain (çev. Mehmet Akalın), (1988) *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara, TDK yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1987), *Türk Kültür Tarihine Giriş 8*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.

....., (1971), *Türk Mitolojisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, C.1.

Gülensoy, Baybars Türklerde Kurt Amblemi, *Tuncer Gülensoy Armağanı*, Kayseri, s.227-228.

Yusuf, Berdak, Mehmet Mâhur Tulum (1994): "Sözlük-Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi", İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,

Atalay, Besim (1986), *Dîvanü Lûgât'it-Türk Dizini*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

....., (1945), *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, İstanbul, Türk Dil Kurumu yayınları.

(1995) *Bir bar Eken, Özbek Halk Ertakları*, Taşkent, Mehnat Neşriyatı.

(1986) *Büyük Larousse*, İstanbul, C.1.

Yener, Cemil (1989), *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Koçar, Çağatay (1991), *Türkistan İle İlgili Makaleler*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

Ross, E. Denison (İngilizceden çev.: Emine Gürsoy Naskali), (1994) *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*, Ankara, TDK yayınları.

Haşim, Ehet (Türkiye Türkçesine Aktaranlar : A. Bican Ercilasun-A. Şekür Turan), (1989), *Uygur Halk Masalları*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

Aratan, Ekrem Ural (1965), *Kâşgar Ağzından Derlemeler*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Arslan, Erden Sedat (1997), Aydın'da Deve Kültürü, *V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Genel Konular Sektör Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.35-60.

Develioğlu, Ferit (1993), *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Turan, Fikret (2000), *Bahşayi Lügati*, İstanbul.

Bozyiğit, Fuat (1996), Kültürümüzde Horoz, *Bilig*, S.3, s.116-127.

Gafar Namazeliyev (haz.: Salih Turhan), (1993) *Azerbaycan Halk Türküleri*, Ankara.

Harun Güngör-Mustafa Argunşah, (1991), *Gagauz Türkleri-Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

Oraltay, Hasan Yüce, Nuri Pınar, Saadet (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.

Ülker, Hasan (1997), Nogay Atasözlerinden Örnekler, *Türk Kültürü*, S.413, s.531-539.

Başbuğ, Hayri (1986), Aşiretlerimizde At Kültürü, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.42, s.1-99.

Biray, Himmet (1992), *Mahtumkulu Divanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

Şahin, Hüseyin (1996), Malatya'da Oynanan Çocuk Oyunlarından Derlemeler, *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1995*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.167-198.

Dilek, İbrahim (1996), Altay Türklerinde Halk İnanışları, *Bilig*, S.3, s.96-101.

Kurban, İklil (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, TDK. Yayınları.

Başgöz, İlhan (1993), *Türk Bilmeceleri II*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
....., (1995), Bir Atasözümüzün Yediyüz Yıllık Tarihi, *İpek Yolu Uluslar Arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s.79-84.

Çeneli, İlhan "Nogay Atasözleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*.

....., (1986), *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1982-1983, Ankara, s.29-84.

Eckman, Janos (çev. Günay Karaağaç), (1988), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basım Evi.

K. Grönbech (çev. Kemal Aytaç), (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

(1993) *Kazak Jumbaktarı*, Almatı, Ana Til Yayın Evi.

K. K. Yudahin (çev. Abdullah Taymas), (1994) *Kırgız Sözlüğü I-II*, Ankara, TDK yayınları.

(Komisyon), (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

Kurtuluş Öztopçu, (1992), *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, Doğu Türkistan Vakfı yayınları.

Karahan, Leyla (1994), *Kıssa-i Yusuf*, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları.

Akalın, L. Sami (1993), *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

Jumabayev, Mağjan (1992), *Pedagogika*, Almatı, Ana Til Yayın Evi.

Mirza Ali Ekber Sabir (çev. A. Mecit Doğru), (1975) *Hophop Nâme*, Ankara, Atak Matbaası.

Ergin, Muharrem (1973), *OrhunAbideleri*, İstanbul, Boğaziçi yayınları.

Koç, Muhsin (1997), Doğu Anadolu Âşık Edebiyatında Turna Motifi , *V. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, s. 41-52.

Safran, Mustafa (1993), *Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lugatlara Göre Kuman-Kıpçaklar'da Siyasi, İktisadi, Sosyal ve Kültürel Yaşayış*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.

Cunbur, Müjgan (1992), Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine, *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, Başbakanlık Basım Evi, C.II, s.71-94.

Banarlı, Nihat Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul, Millî Eğitim Basım Evi.

Mahmud, Nizamiddin Yaman, Ertuğrul (1993), *Türkçe - Özbekçe, Özbekçe - Türkçe Lugat*, Taşkent, Gafur Gulam Namındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı.

Seyidov, Nureddin (haz.: Saim Sakaoğlu, A. Berat Alptekin, Esmâ Şimşek), (1992), *Azerbaycan Tapmacaları-Bilmeceleri*, Elazığ, Elazığ Belediyesi yayınları.

Yüce, Nuri (1983), Türk Şivelerindeki Ata Sözlerinde Uygunluk, *Türk Kültürü Araştırmaları*, S.XVII-XXI/1-2, s.306-311.

-, (1988) *Mukaddimetü' l-Edeb*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusupov N. -Yusupova, C. (1992), *Türkmen Dili ve Edebiyatı*, Aşgabat, Dessur Kiçi Kehanası.
- Ersoy, Ömer Asım (1991), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Hudayberganov, Sandahmad Mansur Afzalov, Sabircan İbrahimov, (1978), *Özbek Halk Makalları*, Taşkent, Gafur Gulam Namıdagi Adabiyat ve Sanat Neşriyatı.
- Er, Piri (1996), Çorum İli Alaca İlçesi Eskiypar Köyünde Alevi İnançları, *Türk Halk Kültürü'nden Derlemeler 1995*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, s.79-93.
- Topdemir, Ramazan (1996), *Adıyaman Folkloru*, Adıyaman, Adıyaman Belediyesi yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig İndeks*, İstanbul, TKA Enstitüsü.
-, (1951), *Atebetü' l-Hakayık*, İstanbul, Ateş Basımevi.
- Çağatay, Saadet (1961), *Kazakça Metinler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- San, Sabri Özcan (1990), *Gümüshane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.
- Sakaoğlu, Saim - Ergun, Metin (1991), *Türkmen Halk Masalları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turhan, Salih (1996), Harput - Elazığ Musikî Folkloru ve Etkileşim Sahası, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1995*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, s. 95-110.
- Kaskabasov, Seit (çev. Leman Ergenç), (1996), Kazakların Folklorik Tiyatrosu, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, s.65-92.
- Küçükbezirci, Seyit (1985), Konya Halk Kültüründe Hayvan Motifi, *Türk Halk ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Ankara, Konya Kültür ve Turizm Derneği yayınları, s.165-172.
- Clauson, Sir Gerard (1972), "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish", London, Oxford University Press.
- Kazmaz, Süleyman (1997), "Halk Kültüründe Hayvanlarla İlgili Hikâyeler, İna-

- nışlar ve Deyimler”, *Türk Kültürü*, S.406. s.98-106.
- Sümbülzade Vehbî (haz. S. Ali Beyzadeoğlu), (1994) *Lutfiyye*, İstanbul, Bedir Yayın Evi.
- (1994) *Şark Halkları Ertakları*, Taşkent, Şark Neşriyat.
- Usupbekov, Şarşeke (1982), *Kırgız Makal-Lakaptarı*, Frunze-Kırgızistan
- Boyraz, Şeref (1996), Karacaoğlan'da Hayvan ve Bitki Adlarının Fonksiyonları, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.2, s.225-250.
- (1995), Manas Destanı'nda Kahramanlar ve Şahıslar Dünyası, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.1, s.133-142.
- Bozkaplan, Şerif Ali (1992), Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiği, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1987'den ayırtasım*, Ankara.
- Efendi, Şeyh Süleyman *Lügât-i Çağatay*, İstanbul.
- Elçin, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayımları.
- (1977), Türk Destan, Masal ve Hikâyelerinde Atla İlgili İnanışlar, *Türk Kültürü*, S.182, s.109.
- (1997), *Tatarca Türkçe Sözlük*, Kazan-Moskova, İnsan Yayın Evi.
- Sili, Timur (1997), Atayurttan Anayurda Deve Folkloru, *Bilig*, S.4, s.155-160.
- Gülensoy, Tuncer (1998), Türk ve Moğollarda Ata Verilen Değer Manas Destanı'nda 'Özel Atlar', *Türk Kültürü*, S.420, s.213-219.
- (1962) *Türkmen Diliniñ Sözlügi*, Aşgabat, Türkmenistan SSR. İlimler Akademiyasınıñ Neşriyatı.
- Tavkul, Ufuk (1990), “Karaçay Malkar Türklerinde Eski İnançlar”, *Türk Kültürü*, S.325, s.313-320.
- Şçerbinin, V. G. (1989), *Rusça-Türkçe Sözlük*, Moskova, Ruski Yazık.
- Çoruh, Yaşar (1995), *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul, Seyran Kitap.
- Kalafat, Yaşar (1990), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayımları.
- (1998), *Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dinî İzleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayımları.

(Yayına haz. Yusuf Sağlam), (1999), *Halk Edebiyatı Yazıları-Fuat Özdemir*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.

(1989) *Yedigünim Yedi Yıldız I-2*, Aşgabat, Türkmenistan Neşriyatı.

Azımın, Yusuf (1966), Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında, *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayınları, s.32-83.

Kurtulmuş, Zekeriya (1996), Kırklareli Ahmetçe Köyü'nde Yağmur Duası, *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 995*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, s.120-124.